

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра Практичної психології та інноваційних оздоровчих технологій

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему

«Особливості розвитку креативності залежно від особистісних рис»

(тема кваліфікаційної роботи)

Виконав: студент _2_ курсу, групи

ЗПс-24мг

спеціальності : 053 Психологія

(шифр і назва напрямку підготовки, спеціальності)

_____ / Яна ЗОЛОТІКОВА

(підпис)

(ім'я та прізвище)

Керівник _____ / Ігор ПРИХОДЬКО

(підпис)

(ім'я та прізвище)

Рецензент _____ / Вікторія КОВАЛЬСЬКА

(підпис)

(ім'я та прізвище)

«До захисту допущено»

В.о. завідувачка кафедри _____ / Наталія КУЧЕРЕНКО

(підпис)

(ім'я та прізвище)

Нормоконтроль _____ / Галина ЮДІНА

(підпис)

(ім'я та прізвище)

Секретар ЕК _____ / Маргарита МИХАЛЕНКО

(підпис)

(ім'я та прізвище)

Харків – 2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра Практичної психології та інноваційних оздоровчих технологій
Рівень вищої освіти другий (магістерський)
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Практична психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри
Н.С.КУЧЕРЕНКО
(підпис)

«__» _____ 2025р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ

_____ Золотікова Яна Євгенівна _____
(прізвище, ім'я, по батькові студента)

1. Тема «Особливості розвитку креативності залежно від особистісних рис»
керівник роботи Приходько І.І., професор, д.псих.н.
затверджені наказом по університету №4801-5/3665 від 06.10.2025

2. Строк подання студентом роботи 28.11.2025

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

- 1) Провести теоретичний аналіз.
- 2) Провести емпіричний аналіз.
- 3) Провести кореляційний аналіз.
- 4) Сформулювати психокорекційну програму та надати рекомендації.

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1	Робота з літературними джерелами, складання бібліографії з теми, написання теоретичної частини роботи.
2	Підбір психодіагностичних методик та проведення дослідження.
3	Математико-статистична обробка даних дослідження. Опис експериментальних даних дослідження.
4	Оформлення висновків та рекомендацій.
5	Підготовка та подання дипломної роботи до захисту (здача дипломної роботи керівникові на перевірку; виправлення зроблених зауважень; здача остаточного варіанта дипломної роботи; отримання відгуку та рецензії; підготовка виступу).

5.Дата видачі завдання ____**07.10.2025**____

Студент

(підпис)

Я.Є.Золотікова
(ініціали, прізвище)

Керівник роботи

(підпис)

І.І.Приходько
(ініціали, прізвище)

РЕФЕРАТ

Дипломна робота містить: 74 сторінок, 5 таблиць, 25 використаних літературних джерел.

Об'єкт дослідження — креативність особистості.

Предмет дослідження — особливості розвитку креативності залежно від особистісних рис.

Мета дослідження — виявити взаємозв'язки між рівнем розвитку креативності та особистісними рисами, а також визначити психологічні умови, що сприяють розвитку творчого потенціалу особистості

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення креативності та особистісних рис у психологічній літературі.
2. Визначити методи емпіричного дослідження креативності та особистісних характеристик.
3. Провести емпіричне дослідження та здійснити кількісний і якісний аналіз отриманих результатів.
4. Визначити психологічні умови розвитку креативності з урахуванням особистісних особливостей.
5. Розробити практичні рекомендації та програму розвитку креативності

Практичне значення полягає у можливості використання результатів для психологічного супроводу навчального процесу, підбору методів розвитку креативності у підлітків і студентів, а також у тренінговій та консультативній практиці психологів.

Ключові слова: Креативність, розвиток креативності, особистісні риси.

ABSTRACT

Thesis contains: 74 pages, 5 tables, 25 used literature sources.

The object of the study is personal creativity.

The subject of the study is the characteristics of creativity development depending on personality traits.

The purpose of the study is to identify the relationships between the level of creativity development and personality traits, as well as to determine the psychological conditions that contribute to the development of an individual's creative potential.

Research objectives:

1. To analyze theoretical approaches to the study of creativity and personality traits in psychological literature.
2. To identify methods for empirical research on creativity and personality characteristics.
3. To conduct empirical research and perform quantitative and qualitative analysis of the results obtained.
4. To identify psychological conditions for the development of creativity, taking into account personality traits.
5. Develop practical recommendations and a program for the development of creativity.

The practical significance lies in the possibility of using the results for psychological support of the educational process, the selection of methods for developing creativity in adolescents and students, as well as in the training and consulting practice of psychologists.

Keywords: Creativity, creativity development, personality traits.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ ТА ОСОБИСТІСНИХ РИС.....	11
1.1. Поняття креативності у сучасній психології.....	11
1.2. Теоретичні підходи до вивчення особистісних рис.....	17
1.3. Взаємозв'язок креативності та особистісних рис у психологічних дослідженнях.....	22
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	28
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КРЕАТИВНОСТІ ТА ОСОБИСТІСНИХ РИС.....	31
2.1. Організація та методи дослідження.....	31
2.2. Аналіз результатів дослідження.....	35
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	49
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ТА НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ.....	52
3.1. Психологічні фактори розвитку креативності.....	52
3.2. Тренінгова програма розвитку креативності.....	56
3.3. Практичні рекомендації.....	57
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3.....	62
ВИСНОВКИ.....	64
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	67
ДОДАТКИ.....	69

ВСТУП

Актуальність дослідження

У сучасних соціально-економічних умовах креативність стає однією з ключових компетентностей особистості, необхідною для успішної адаптації, самореалізації та професійного зростання. Динамічні зміни в суспільстві, інформаційне перевантаження, розвиток новітніх технологій і зростання вимог до індивідуальної гнучкості зумовлюють потребу у творчих особистостях, здатних мислити нестандартно, генерувати нові ідеї та ефективно вирішувати проблемні ситуації. Саме тому питання розвитку креативності набуває особливого значення як у психологічній науці, так і в практичній діяльності.

Креативність у психології розглядається як інтегральна властивість особистості, що поєднує когнітивні, емоційні, мотиваційні та поведінкові компоненти. Вона є одним із найвищих проявів інтелектуальної активності людини, її здатності виходити за межі стереотипів, виявляти нові підходи до розв'язання завдань. У цьому контексті важливо не лише виявити рівень розвитку креативності, а й зрозуміти, які саме особистісні риси сприяють або, навпаки, перешкоджають її прояву.

У наукових дослідженнях (Дж. Гілфорд, Е. Торренс, А. Маслоу, К. Роджерс, Р. Стернберг, В. Дружинін, О. Матиуш) підкреслюється, що розвиток креативності нерозривно пов'язаний з особистісними чинниками. Зокрема, відкритість новому досвіду, внутрішня мотивація, емоційна стабільність, незалежність суджень, толерантність до невизначеності — це ті характеристики, які безпосередньо визначають готовність особистості до творчої діяльності. Водночас риси, пов'язані з високим рівнем конформізму, ригідністю мислення чи залежністю від зовнішньої оцінки, часто стають бар'єрами на шляху реалізації творчого потенціалу.

Попри значну кількість досліджень, питання взаємозв'язку між особистісними рисами та креативністю залишається багатограним і недостатньо

розробленим. У науковій літературі спостерігаються розбіжності у трактуванні ролі окремих рис — наприклад, рівня нейротизму чи екстраверсії — у формуванні творчого мислення. Деякі автори розглядають креативність як рису, притаманну лише певному типу особистості, тоді як інші наголошують на можливості її цілеспрямованого розвитку через психологічні тренінги, освітнє середовище чи професійний досвід.

Особливої актуальності проблема набуває в юнацькому віці, коли формуються основні компоненти самосвідомості, ціннісні орієнтації, мотиваційна сфера та індивідуальний стиль мислення. Саме у цей період особистість найбільш відкрита до нових впливів і здатна активно розвивати свій творчий потенціал. Вивчення особливостей розвитку креативності залежно від особистісних рис у юнаків і молоді дозволяє визначити психологічні механізми, які сприяють становленню творчої активності, ініціативності та самореалізації.

Актуальність даної теми також зумовлена потребою практичної психології та освіти у створенні ефективних програм розвитку креативності. Для цього необхідно розуміти, які саме індивідуально-особистісні характеристики є ключовими детермінантами творчості. Такі знання можуть бути використані у психодіагностиці, профорієнтаційній роботі, психологічному консультуванні, у сфері менеджменту персоналу та освіти.

Крім того, в умовах воєнного часу та соціальної нестабільності креативність виступає важливим ресурсом психологічної адаптації. Творче мислення допомагає людині шукати нові способи вирішення життєвих проблем, підтримувати емоційну рівновагу й знаходити сенс у складних обставинах. Тому розвиток креативності набуває не лише освітнього чи професійного, а й екзистенційного значення — як засобу самозбереження і внутрішньої гнучкості особистості.

Таким чином, дослідження особливостей розвитку креативності залежно від особистісних рис має важливе теоретичне та практичне значення. Воно сприяє

глибшому розумінню психологічних механізмів творчої активності, а також розробленню психолого-педагогічних програм, спрямованих на розвиток творчого потенціалу особистості в освітньому середовищі.

Об'єкт дослідження — креативність особистості.

Предмет дослідження — особливості розвитку креативності залежно від особистісних рис.

Мета дослідження — виявити взаємозв'язки між рівнем розвитку креативності та особистісними рисами, а також визначити психологічні умови, що сприяють розвитку творчого потенціалу особистості.

Гіпотеза дослідження полягає в припущенні, що певні особистісні риси (зокрема відкритість досвіду, самостійність, емоційна стабільність) позитивно корелюють із рівнем креативності, тоді як риси конформізму чи ригідності мислення можуть гальмувати її розвиток.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення креативності та особистісних рис у психологічній літературі.
2. Визначити методи емпіричного дослідження креативності та особистісних характеристик.
3. Провести емпіричне дослідження та здійснити кількісний і якісний аналіз отриманих результатів.
4. Визначити психологічні умови розвитку креативності з урахуванням особистісних особливостей.
5. Розробити практичні рекомендації та програму розвитку креативності.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети було використано комплекс взаємодоповнюючих методик:

1. **Тест креативного мислення Е. Торренса (ТТСТ)** — для визначення рівня креативності (оригінальність, гнучкість, швидкість мислення, розробленість ідей).

2. **Опитувальник особистісних рис NEO-FFI (модифікація «Великої п'ятірки»)** — для вимірювання п'яти базових рис особистості: відкритість досвіду, добросовісність, екстраверсія, доброзичливість та нейротизм.
3. **Тест самоактуалізації (САТ, Е. Шостром)** — для оцінки рівня особистісного розвитку, самоприйняття та креативної спрямованості.

База дослідження — Приватний ліцей «Харківський колегіум» Харківський області.

Вибірка склала 35 осіб віком від 14 до 16 років.

Наукова новизна дослідження полягає у виявленні специфіки зв'язків між рівнем креативності та провідними рисами особистості в юнацькому віці, що дозволяє глибше зрозуміти психологічні механізми творчої активності.

Практичне значення полягає у можливості використання результатів для психологічного супроводу навчального процесу, підбору методів розвитку креативності у підлітків і студентів, а також у тренінговій та консультативній практиці психологів.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КРЕАТИВНОСТІ ТА ОСОБИСТІСНИХ РИС

1.1. Поняття креативності у сучасній психології

Поняття креативності займає центральне місце у сучасній психології особистості, розвитку та пізнання. Інтерес до феномену творчості існував із найдавніших часів, однак лише у XX столітті креативність стала предметом системного наукового вивчення. Поступово відбулося зміщення акцентів від розуміння творчості як виняткового дару, притаманного лише геніям, до усвідомлення її як універсальної людської здібності, властивої кожній людині у певному ступені.

Термін креативність (від лат. creatio — створення, народження) у психологічному контексті почав активно використовуватися у середині XX століття завдяки працям Дж. Гілфорда, який у 1950-х роках у доповіді перед Американською психологічною асоціацією наголосив на необхідності дослідження творчого мислення як окремого напрямку когнітивної психології. Саме він уперше виокремив креативність як самостійну пізнавальну здібність, що пов'язана з так званим дивергентним мисленням — умінням генерувати різноманітні, оригінальні ідеї у відповідь на відкриті завдання.

З того часу в науці сформувалися різні підходи до розуміння креативності: когнітивний, психоаналітичний, гуманістичний, соціально-психологічний, інтегративний. Кожен із них підкреслює певні аспекти цього складного феномена.

Когнітивний підхід розглядає креативність як особливу форму мислення, спрямовану на створення нових ідей, гіпотез, способів дії. Згідно з Дж. Гілфордом, творчий процес базується на поєднанні дивергентного та конвергентного мислення. Конвергентне мислення полягає у пошуку єдино правильного рішення,

тоді як дивергентне — у продукуванні численних варіантів відповіді, їхньої оригінальності й гнучкості.

Дж. Гілфорд виокремив такі основні параметри креативності:

- Оригінальність — здатність продукувати незвичні, рідкісні ідеї;
- Гнучкість — уміння змінювати напрям мислення, переходити від однієї стратегії до іншої;
- Швидкість (продуктивність) — кількість ідей, які людина здатна висунути за певний час;
- Розробленість (деталізація) — уміння уточнювати, удосконалювати власні ідеї.

Пізніше Е. Торренс розвинув когнітивний підхід і створив тест креативного мислення (ТТСТ), який став одним із найпоширеніших інструментів для вимірювання креативності. Він визначав креативність як процес чутливості до проблем, дефіцитів знань, неповноти або суперечностей, що спонукають людину шукати нові рішення. За Торренсом, креативна поведінка проявляється в готовності ризикувати, у здатності бачити звичне з іншої точки зору, у прагненні до новизни.

Когнітивна школа розглядає креативність як інтелектуальний процес, але підкреслює її взаємозв'язок із емоційно-мотиваційними чинниками. Зокрема, Р. Стернберг у своїй “трискладовій моделі інтелекту” розглядав креативність як взаємодію аналітичного, практичного та синтетичного компонентів мислення. Креативна людина, на його думку, не просто володіє інтелектуальними здібностями, а й має мотивацію до новизни, здатність до незалежного судження і толерантність до невизначеності.

У психоаналітичній традиції (З. Фройд, К. Юнг, Е. Фромм) креативність трактується як прояв внутрішніх несвідомих імпульсів, символічне вивільнення енергії потягів. З. Фройд вважав, що творча діяльність є своєрідною сублімацією — перенесенням енергії несвідомих бажань у соціально прийнятну форму. У

цьому сенсі креативність є механізмом психічного захисту, який допомагає людині трансформувати внутрішні конфлікти у продуктивну діяльність.

К. Юнг, розвиваючи ідеї Фрейда, вбачав джерело творчості не лише у несвідомому, а й у колективному несвідомому, що містить архетипи — універсальні образи та символи. Креативність, за Юнгом, є процесом самовираження та самореалізації, в якому особистість прагне інтегрувати свідоме і несвідоме начала.

Е. Фромм у гуманістичному психоаналізі наголошував, що творча активність є виявом життєвої орієнтації на буття, а не на володіння. Креативна людина — це та, що живе повноцінно, активно взаємодіє зі світом і прагне до самопізнання.

Таким чином, у межах психоаналітичного підходу креативність розглядається як внутрішня потреба особистості у вираженні себе, у гармонізації внутрішнього світу, а не лише як когнітивна функція.

Гуманістична психологія (А. Маслоу, К. Роджерс, Е. Фромм) акцентує увагу на креативності як природній властивості самореалізованої особистості. А. Маслоу вважав, що креативність — це універсальна здатність кожної людини, притаманна всім, хто прагне самовираження і самоздійснення. Він розрізняв дві форми креативності: вторинну (спеціалізовану), яка проявляється у професійній діяльності, та первинну (експресивну), властиву кожному як спосіб повноцінного існування.

К. Роджерс визначав креативність як прояв повноцінно функціонуючої особистості, відкритої новому досвіду, вільної від страху осуду, спонтанної й автентичної у своїх виявах. Творчий процес, за Роджерсом, передбачає три основні умови:

1. відкритість досвіду (відсутність психологічних бар'єрів);
2. внутрішня оцінка (орієнтація на власні цінності, а не на зовнішні стандарти);
3. здатність до гри з елементами реальності, що породжує нові комбінації ідей.

Гуманістичний підхід розглядає креативність не лише як інтелектуальний

процес, а як життєву позицію, що виявляється у щирості, свободі, здатності до самовираження. Таким чином, розвиток креативності пов'язується з формуванням зрілої, гармонійної особистості, яка здатна діяти відповідно до власних цінностей.

Соціально-психологічні концепції креативності підкреслюють роль середовища, соціальних відносин, групових процесів у стимулюванні або гальмуванні творчої активності.

Зокрема, Д. Сімпсон, А. Амбіл та інші дослідники доводять, що креативність розвивається у контексті соціальної взаємодії, коли особистість отримує підтримку, можливість вільно висловлювати ідеї, не боячись осуду. А. Амбіл виділяє три основні компоненти творчої поведінки:

1. відповідні навички (знання, досвід, уміння);
2. креативні навички мислення (гнучкість, дивергентність, здатність бачити зв'язки);
3. внутрішня мотивація (інтерес, захоплення процесом, самозадоволення від діяльності).

Саме внутрішня мотивація, на думку Амбіл, є центральним фактором креативності, тоді як надмірний зовнішній контроль, оцінювання чи конкуренція можуть її пригнічувати.

Інші дослідники (Т. Тернер, К. Халл, В. Моляко, О. Тихомиров) зазначають, що соціальне середовище може створювати як стимули, так і бар'єри для творчої діяльності. Підтримка, толерантність до різноманітності, демократичний стиль спілкування сприяють креативності, тоді як авторитаризм і стандартизація мислення — гальмують її розвиток.

Сучасна психологія дедалі частіше розглядає креативність як багатовимірний феномен, який охоплює когнітивні, емоційно-мотиваційні та особистісні компоненти. Інтегративний підхід поєднує у собі досягнення різних шкіл і підкреслює системний характер творчості.

Так, В. Дружинін визначає креативність як «здатність суб'єкта породжувати

принципово нові ідеї, що мають соціальну або особистісну значущість». На його думку, креативність не може бути редукована лише до інтелекту, оскільки вона включає мотиваційну основу — потребу в самореалізації та самопізнанні.

О. Матиуш і С. Меднікова розглядають креативність як інтегральну властивість особистості, що відображає єдність інтелектуальної, емоційної та вольової сфер. Вона проявляється у здатності до гнучкого мислення, толерантності до невизначеності, відкритості досвіду, самостійності суджень.

Сучасні дослідження (S. Kaufman, J. Runco, T. Lubart) підтверджують, що креативність пов'язана з комплексом особистісних характеристик — високим рівнем відкритості, незалежністю, самоповагою, емпатією, а також здатністю до ризику та самоіронії. Тому сучасна психологія розглядає креативність як цілісну властивість особистості, яка формується у взаємодії інтелектуальних процесів і внутрішніх мотиваційних установок.

Психологічні дослідження свідчать, що креативна особистість має низку характерних рис, серед яких:

- відкритість новому досвіду;
- толерантність до невизначеності;
- самостійність і незалежність суджень;
- високий рівень інтуїції і фантазії;
- гнучкість мислення;
- внутрішня мотивація і цінність творчості як процесу.

Такі люди, за спостереженнями Е. Торренса та А. Маслоу, частіше демонструють здатність бачити проблеми у звичних ситуаціях, схильність до рефлексії, прагнення до самовираження. Їхня поведінка відзначається спонтанністю, допитливістю та незалежністю від соціальних очікувань.

Поряд із цим, креативність не тотожна інтелекту. Хоча між ними існує певний зв'язок, високий інтелект сам по собі не гарантує творчих досягнень. Г. Айзенк наголошував, що креативність пов'язана насамперед із нестандартністю

мислення та низьким рівнем конформізму, тоді як інтелект забезпечує аналітичність і логічність.

Більшість авторів погоджуються, що креативність має множинну структуру, яка охоплює кілька взаємопов'язаних компонентів:

1. Когнітивний компонент — гнучкість, оригінальність, швидкість, здатність до асоціацій і реконструкції досвіду.
2. Емоційно-мотиваційний компонент — інтерес до новизни, внутрішня мотивація, емоційна стійкість, відчуття задоволення від процесу створення.
3. Особистісний компонент — незалежність суджень, відкритість, самоприйняття, здатність до ризику, толерантність до невизначеності.
4. Соціальний компонент — уміння комунікувати, презентувати ідеї, приймати різні точки зору, бути чутливим до потреб оточення.

Таким чином, креативність не є ізольованою здібністю, а відображає цілісну систему психічних властивостей особистості, що визначають її потенціал до творчого самовираження.

У сучасній літературі виділяють кілька видів креативності залежно від сфери діяльності:

- Інтелектуальна креативність — проявляється у науковій, технічній, когнітивній діяльності (створення нових концепцій, теорій, ідей).
- Художня креативність — пов'язана з естетичним сприйняттям світу, здатністю до символічного вираження емоцій.
- Соціальна креативність — виражається у вмінні встановлювати гармонійні стосунки, знаходити нестандартні підходи у спілкуванні.
- Професійна креативність — здатність приймати нові рішення, удосконалювати технології, організацію праці.
- Особистісна креативність — пов'язана з внутрішнім розвитком, здатністю до саморефлексії, пошуку сенсу життя.

Кожен вид креативності має свої особливості, однак усі вони засновані на

спільній здатності людини виходити за межі шаблонів та створювати нові смисли у різних сферах життєдіяльності.

На основі аналізу різних підходів можна визначити, що креативність — це інтегральна властивість особистості, яка виявляється у здатності породжувати нові, оригінальні і соціально значущі ідеї, способи дій і продукти діяльності, засновані на внутрішній мотивації та відкритості досвіду.

Вона є одночасно когнітивним процесом і особистісною якістю, що формується у процесі розвитку, навчання та соціальної взаємодії.

1.2. Теоретичні підходи до вивчення особистісних рис

Вивчення особистісних рис є одним із центральних напрямів сучасної психології, оскільки саме риси визначають індивідуальну своєрідність людини, її поведінку, способи реагування на життєві обставини та стиль взаємодії з оточенням. Проблема особистісних рис має довгу історію розвитку, починаючи з філософських уявлень про темперамент і характер (Гіппократ, Гален) і до сучасних емпірично підтверджених теорій особистості (Г. Айзенк, Р. Кеттел, Г. Олпорт, К. Юнг, К. К. Кларк, Р. МакКрей, П. Коста та ін.).

У психологічній науці термін «особистісна риса» розглядається як відносно стійка характеристика людини, що визначає послідовність її поведінкових реакцій у різних ситуаціях. Це індивідуально-типологічна властивість, яка проявляється в мотиваційній, емоційній і когнітивній сферах, зумовлює особливості сприйняття, мислення, спілкування та саморегуляції.

Перші наукові підходи до вивчення особистісних рис з'явилися у працях Г. Олпорта, який вважав риси головною структурною одиницею особистості. Олпорт (1937) визначав рису як «нейропсихічну систему, що має здатність ініціювати та спрямовувати поведінку людини в послідовний спосіб». Він розрізняв кардинальні, центральні та вторинні риси. Кардинальні риси визначають основну

життєву орієнтацію особистості (наприклад, прагнення до влади чи служіння іншим), центральні — формують основний портрет людини, а вторинні — виявляються лише у певних ситуаціях.

Розвиток ідей Олпорта знайшов відображення у факторних теоріях особистості. Найвідомішою з них стала 16-факторна модель Р. Кеттела, побудована на основі факторного аналізу великої кількості описових прикметників, що характеризують людей. Кеттел розглядав риси як «першооснови особистості», тобто глибинні, відносно стабільні детермінанти поведінки. Його опитувальник 16PF досі широко використовується у психологічній діагностиці, зокрема для дослідження емоційної стабільності, самоконтролю, домінантності, соціальної сміливості, відкритості досвіду тощо.

Паралельно Г. Айзенк запропонував трикомпонентну модель особистості (Р–Е–N), до складу якої входять психотизм, екстраверсія–інтроверсія та нейротизм. Айзенк підкреслював біологічну основу особистісних рис, пов'язуючи їх з особливостями нервової системи та функціонування мозку. На його думку, екстраверти характеризуються підвищеною активністю, товариськістю, схильністю до ризику, тоді як інтроверти — замкнутістю, схильністю до самоаналізу й високим рівнем самоконтролю. Нейротизм пов'язувався з емоційною нестабільністю, схильністю до тривоги та стресу, а психотизм — із креативністю, нестандартністю мислення, незалежністю суджень.

Ще одним важливим напрямом став психоаналітичний підхід, представлений працями З. Фрейда, К. Юнга, А. Адлера, К. Хорні. Хоча ці теорії не використовують поняття «риса» у вузькому сенсі, вони розглядають структуру особистості через стабільні диспозиції, що визначають поведінку. Наприклад, у К. Юнга типологія екстраверсії та інтроверсії стала основою для подальших рисових моделей. А. Адлер підкреслював роль «життєвого стилю» — індивідуального способу компенсації почуття неповноцінності, що наближає поняття «стилю» до сучасного розуміння риси.

Сучасна психологія спирається на п'ятифакторну модель особистості (Big Five), розроблену Р. МакКреєм і П. Костою. Згідно з нею, основними вимірами особистості є:

1. Екстраверсія — активність, товариськість, енергійність, позитивна емоційність;
2. Доброзичливість (агріабельність) — альтруїзм, співчуття, толерантність;
3. Сумлінність (свідомість) — відповідальність, організованість, наполегливість;
4. Нейротизм — емоційна нестабільність, тривожність, схильність до депресивності;
5. Відкритість досвіду (опеннес) — гнучкість мислення, інтелектуальна допитливість, схильність до творчості.

Модель Big Five отримала потужну емпіричну підтримку у різних культурах і вважається однією з найобґрунтованіших у сучасній психодіагностиці. Особливе значення в контексті нашого дослідження має риса «відкритість досвіду», яка безпосередньо корелює з креативністю, інтелектуальною допитливістю, уявою та гнучкістю мислення. Дослідження показують, що високий рівень відкритості часто поєднується з толерантністю до невизначеності, схильністю до естетичного сприйняття та здатністю до інновацій.

У руслі Big Five з'явилася також шестифакторна модель HEXACO (Е. Лі та М. Ештон), яка доповнила класичну модель новим фактором — чесність–смиренність (Honesty–Humility). Цей вимір охоплює такі якості, як щирість, справедливість, скромність і небажання маніпулювати іншими. Модель HEXACO дозволила глибше зрозуміти морально-етичні аспекти особистісної структури, однак і вона зберігає зв'язок із креативністю через показники відкритості досвіду та екстраверсії.

Гуманістична психологія (К. Роджерс, А. Маслоу, Г. Олпорт, В. Франкл) розглядає особистість як цілісну систему, спрямовану на самоактуалізацію та

розвиток потенціалу. Згідно з гуманістичним підходом, риси не є жорсткими структурами, а виступають гнучкими проявами внутрішнього «Я», що змінюються в процесі життєвого досвіду.

К. Роджерс підкреслював роль самосприйняття та досвіду у формуванні особистості. На його думку, особистісний розвиток відбувається тоді, коли існує гармонія між «реальним» і «ідеальним» Я. Риси, які забезпечують таку гармонію — автентичність, відкритість новому досвіду, довіра до себе — є одночасно основою і для розвитку креативності.

А. Маслоу розглядав креативність як вищу форму самовираження, притаманну самоактуалізованим особистостям. На його думку, риси, що характеризують таку людину (спонтанність, автономність, толерантність, здатність до глибоких переживань), сприяють розкриттю творчого потенціалу. Таким чином, у гуманістичному підході креативність і особистісні риси перебувають у тісному взаємозв'язку, оскільки обидва феномени розглядаються як прояви особистісного зростання.

Когнітивно-біхевіоральний підхід (А. Бандура, Дж. Роттер, Дж. Келлі) наголошує на взаємодії між особистісними рисами, когнітивними схемами та поведінкою. У межах цієї парадигми риси не розглядаються як незмінні властивості, а як патерни мислення, очікувань і переконань, які формуються внаслідок досвіду.

А. Бандура розробив концепцію соціального навчання, у якій ключову роль відіграє поняття самоєфективності — віри у власні можливості досягати результатів. Цей конструкт наближений до таких рис, як упевненість, наполегливість і відповідальність, що, у свою чергу, пов'язані з креативною самореалізацією. Люди з високим рівнем самоєфективності частіше виявляють ініціативу, експериментують і шукають нові рішення.

У рамках когнітивної теорії особистості Дж. Келлі запропонував ідею особистісних конструктів — ментальних схем, за допомогою яких люди

інтерпретують світ. Відповідно, індивідуальні відмінності у гнучкості та варіативності цих конструктів визначають особливості мислення, включно з креативністю.

У вітчизняній психології проблема особистісних рис розроблялася в межах діяльнісного та системного підходів (Б. Ананьєв, К. Платонов, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн, Г. Костюк). Особистість розглядається як система індивідуально-типологічних властивостей, які формуються у процесі діяльності та спілкування.

К. Платонов у своїй структурно-функціональній моделі виокремлював чотири підструктури особистості: біопсихологічну, індивідуальний досвід, соціальний досвід і спрямованість. Риси, зокрема характерологічні, входять до підструктури індивідуального досвіду і взаємодіють з мотиваційними та емоційними компонентами.

Вітчизняні дослідники (Л. Собчик, В. Мерлін, В. Рибалка, О. Ковальов) підкреслюють динамічний характер рис, їхню залежність від соціального контексту, виховання, професійної діяльності. Особистісні риси розглядаються не як сталі утворення, а як такі, що змінюються під впливом соціальних умов і життєвого досвіду. Це особливо важливо в контексті розвитку креативності, оскільки творче мислення передбачає гнучкість і здатність до особистісних трансформацій.

Багато сучасних досліджень свідчать про наявність тісного взаємозв'язку між особистісними рисами та рівнем креативності. Зокрема, встановлено, що такі риси, як відкритість досвіду, екстраверсія, емоційна стабільність і толерантність до невизначеності, є позитивними предикторами креативності. Водночас високий рівень нейротизму чи конформізму може гальмувати творчий процес.

Деякі автори (Г. Айзенк, Д. Фармер, К. Тейлор) вважають, що креативність пов'язана також з елементами психотизму, тобто з нестандартністю, незалежністю мислення, готовністю до ризику. Інші (К. Роджерс, А. Маслоу) розглядають творчість як функцію зрілої, гармонійної особистості, де риси спрямовані на

самоактуалізацію. Таким чином, можна говорити про комплексний характер взаємозв'язку, де креативність і риси особистості взаємно детермінують одна одну.

Підсумовуючи, можна зазначити, що сучасна психологія розглядає особистісні риси як відносно стабільні, але водночас динамічні утворення, які інтегрують індивідуальні, мотиваційні, емоційні та когнітивні особливості людини. Існує низка теоретичних підходів до їхнього вивчення — від класичних факторних моделей до гуманістичних і когнітивних концепцій.

Найбільш емпірично обґрунтованими вважаються моделі Г. Айзенка, Р. Кеттела, Р. МакКрея та П. Кости, які дозволяють системно аналізувати зв'язки між рисами та іншими психологічними феноменами, зокрема креативністю. Особистісні риси виступають як фундаментальні детермінанти творчого потенціалу, визначаючи, наскільки людина здатна до гнучкого мислення, оригінальності, ризику та самоактуалізації.

1.3. Взаємозв'язок креативності та особистісних рис у психологічних дослідженнях

Проблема взаємозв'язку між креативністю та особистісними рисами є однією з ключових у сучасній психології особистості. Сьогодні більшість науковців погоджуються з тим, що творчі здібності не є ізольованим феноменом, а відображають інтеграцію когнітивних, емоційно-вольових і мотиваційних властивостей людини. Креативність формується та реалізується в контексті певних особистісних структур, і саме риси особистості визначають напрям, рівень та характер її прояву.

Ідеї про зв'язок творчості та особистості сягають часів античності. Ще Платон та Арістотель підкреслювали, що творчість є природним проявом душевної активності людини, а її особливості залежать від темпераменту й емоційної чутливості. Надалі, в епоху Відродження, виникла думка про унікальність творчої

особистості, наділеної «божественним натхненням».

У ХХ столітті психологічне вивчення креативності отримало наукове підґрунтя. Дж. Гілфорд уперше ввів поняття «дивергентного мислення» як основи творчого процесу, визначивши його ознаками гнучкість, оригінальність і здатність генерувати багато ідей. Е. Торренс продовжив ці дослідження, створивши тест на вимірювання креативності (ТТСТ), який широко використовується й сьогодні. Водночас науковці почали звертати увагу на те, що високі показники дивергентного мислення не завжди забезпечують справжню творчість без відповідних особистісних передумов — мотивації, наполегливості, відкритості досвіду, незалежності суджень тощо.

К. Роджерс і А. Маслоу у межах гуманістичної психології наголошували, що креативність є природним проявом зрілої, самоактуалізованої особистості. На їхню думку, творчі люди характеризуються такими рисами, як відкритість до досвіду, автентичність, внутрішня мотивація, толерантність до невизначеності, спонтанність та глибоке емоційне переживання.

Таким чином, історичний розвиток проблеми показує еволюцію від розуміння креативності як когнітивного процесу до інтегрального бачення її як системної властивості особистості.

Сучасні дослідження демонструють, що креативність є результатом взаємодії когнітивних процесів (мислення, уяви, сприйняття) та особистісних рис. Так, за даними Р. Стернберга та Т. Любарт (1999), творчість вимагає поєднання інтелектуальних здібностей, особистісної мотивації, середовищних умов і певних рис характеру, таких як незалежність суджень, гнучкість, толерантність до ризику, впевненість у собі.

Особистісні риси забезпечують емоційно-мотиваційну базу творчого процесу. Людина може володіти високим інтелектом, але не виявляти креативності через страх помилки, невпевненість або низьку мотивацію до самовираження. Отже, креативність не є просто наслідком інтелекту, а виступає інтегральним

проявом особистості.

Згідно з даними досліджень Дж. Фельдхузена, Г. Айзенка, Д. Баррона, Д. Харрінгтона, креативні індивіди відрізняються високим рівнем відкритості новому досвіду, автономністю, схильністю до ризику, індивідуалізмом, нестандартністю мислення, упевненістю у своїх силах, емоційною стабільністю. У той же час вони часто мають певну внутрішню напруженість, підвищену чутливість і потребу у самовираженні, що формує складний, але продуктивний тип особистості.

Одним із найбільш емпірично підтверджених напрямів дослідження взаємозв'язку креативності та особистісних рис є застосування п'ятифакторної моделі особистості (Big Five).

Більшість досліджень (McCrae & Costa, 2004; Feist, 2019) доводять, що найтісніший зв'язок із креативністю має риса «відкритість досвіду» (openness to experience). Вона охоплює такі характеристики, як інтелектуальна допитливість, уява, гнучкість мислення, естетичне сприйняття, готовність до експериментів і нових вражень. Особи з високою відкритістю відзначаються ширшим когнітивним репертуаром, толерантністю до невизначеності та здатністю комбінувати різні ідеї — що є базовими передумовами творчого процесу.

Дослідження McCrae (1987) показали, що показники відкритості достовірно корелюють із оцінками креативності за шкалами Торренса, а також із самооцінками творчої активності. Подібні результати отримали Silvia et al. (2009), які виявили позитивний зв'язок між відкритістю і креативними досягненнями у художній, науковій та соціальній сферах.

Інші риси «великої п'ятірки» також виявляють певний зв'язок із креативністю, хоча менш виражений:

- Екстраверсія пов'язана з соціальною креативністю, комунікативними ініціативами, енергійністю та готовністю до експериментів;
- Доброзичливість (агріабельність) має двоїсту роль: надмірна конформність може обмежувати оригінальність, але емпатія сприяє креативності у

міжособистісній взаємодії;

- Сумлінність (conscientiousness) часто має негативний або нейтральний зв'язок з креативністю, оскільки надмірна організованість може гальмувати гнучкість мислення;
- Нейротизм виявляє суперечливі кореляції — певна емоційна чутливість сприяє креативному натхненню, але надмірна тривожність може блокувати самовираження.

Узагальнюючи, більшість сучасних досліджень підтверджують, що висока відкритість досвіду, середній рівень екстраверсії та емоційна стабільність є найсприятливішими особистісними передумовами творчої діяльності.

Психоаналітичні концепції (З. Фройд, К. Юнг, Е. Фромм) розглядають творчість як спосіб сублімації внутрішніх конфліктів і енергії несвідомого. На думку Фрейда, творча активність є результатом перетворення сексуальної енергії в соціально прийнятні форми діяльності. Звідси — зв'язок креативності з емоційною напруженістю, конфліктністю, амбівалентністю.

К. Юнг трактував творчість як процес індивідуації — розкриття глибинних архетипів «Я». Він вважав, що творчі люди здатні до глибокої рефлексії, інтеграції свідомих і несвідомих аспектів психіки. Для них характерні такі риси, як інтроверсія, емоційна глибина, інтуїтивність, символічне мислення.

Гуманістичний підхід (К. Роджерс, А. Маслоу) акцентує увагу на особистісному зростанні. Роджерс підкреслював, що креативність проявляється у середовищі, де людина відчуває прийняття, довіру і свободу самовираження. Творчість є продуктом особистісної зрілості та внутрішньої гармонії. Маслоу описував креативність як «вторинну характеристику самоактуалізованої особистості», підкреслюючи її зв'язок із рисами спонтанності, автономності, толерантності, гуманізму.

Отже, у межах гуманістичного підходу креативність постає не лише як когнітивна здатність, а як життєвий стиль, притаманний зрілим, гармонійним

особистостям.

Темперамент також розглядається як важливий біологічний чинник креативності. Відповідно до концепції Г. Айзенка, екстраверсія пов'язана з більш високою соціальною активністю та енергією, що сприяє реалізації творчих ідей. Натомість інтроверти більш схильні до глибокої рефлексії, що стимулює інтелектуальну та художню творчість.

Дослідження показують, що для креативних осіб характерна висока реактивність нервової системи, емоційна чутливість, потреба у стимуляції, здатність до швидкої зміни станів (Davis, 2013). Такий тип темпераменту забезпечує як енергетичну, так і емоційну основу творчого процесу. Водночас надмірна збудливість без внутрішньої саморегуляції може призводити до нестабільності або «вигорання».

У вітчизняній психології (Л. Виготський, С. Рубінштейн, В. Моляко, О. Ковальов, В. Рибалка, О. Тихомирова) креативність розглядається як інтегральна особистісна властивість, що формується в діяльності. В. Моляко наголошував, що творчість є не стільки інтелектуальним актом, скільки «особистісним переживанням нового», і що без емоційної залученості й активної позиції творча діяльність неможлива.

Дослідження українських авторів (О. Лук, Т. Титаренко, С. Максименко) доводять, що рівень креативності зростає у поєднанні з рисами самостійності, внутрішньої мотивації, емпатії, відкритості до нового досвіду. О. Лук визначав творчість як процес перетворення дійсності, що вимагає високої активності, емоційності, здатності до ризику.

В українських роботах останніх років (Климчук, 2020; Рибалка, 2022; Моляко, 2023) відзначається тенденція до системного аналізу зв'язку між особистісними рисами та креативністю в контексті професійного розвитку, освіти, лідерства й психологічного благополуччя.

Узагальнюючи результати численних досліджень, можна виокремити низку

закономірностей:

- Найстійкішим предиктором креативності є високий рівень відкритості досвіду;
- Творчі особи характеризуються емоційною стабільністю, толерантністю до невизначеності, самостійністю мислення, високою мотивацією досягнень;
- Зв'язок із екстраверсією залежить від типу креативності: соціальна й комунікативна творчість потребують екстраверсії, тоді як наукова та художня — інтроверсії;
- Помірна невротичність може стимулювати творчість через емоційну напруженість, але надмірна — блокує її;
- Сумлінність і доброзичливість мають амбівалентний вплив: високі показники дисциплінованості можуть знижувати гнучкість мислення, але підвищувати ефективність реалізації ідей.

Таким чином, креативність формується як баланс когнітивних здібностей і особистісних рис, що створюють сприятливий психологічний фон для творчої активності.

Проблема взаємозв'язку креативності та особистісних рис займає провідне місце у сучасній психології. Результати численних досліджень доводять, що творчість є не лише функцією інтелекту, а й результатом дії особистісних характеристик, які визначають мотиваційний, емоційний та поведінковий аспекти діяльності.

Ключовими рисами, що сприяють розвитку креативності, є відкритість досвіду, незалежність суджень, емоційна стабільність, толерантність до невизначеності, впевненість у собі, схильність до ризику та внутрішня мотивація. Вони створюють умови для гнучкого мислення, експериментування та самореалізації.

Отже, креативність може розглядатися як інтегративна характеристика особистості, що відображає гармонійне поєднання когнітивних здібностей і

стійких індивідуально-психологічних рис. Це підтверджує доцільність дослідження не лише рівня креативності, а й тих особистісних чинників, які визначають можливість її розвитку.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

У першому розділі було розглянуто теоретико-методологічні засади вивчення феномену креативності та її взаємозв'язку з особистісними рисами. Проведений аналіз наукових джерел дозволяє зробити низку узагальнень і висновків.

По-перше, креативність у сучасній психології трактується як інтегральна властивість особистості, що виявляється у здатності продукувати нові, оригінальні й соціально значущі ідеї. Вона охоплює когнітивні (мислення, уява, гнучкість інтелекту), мотиваційні (внутрішня зацікавленість, потреба в самореалізації) та емоційно-вольові компоненти (наполегливість, толерантність до невизначеності, готовність до ризику). Креативність не є ізольованою здібністю, а виступає комплексною характеристикою, що відображає взаємодію інтелектуальних і особистісних факторів.

По-друге, у науковій літературі сформувалося кілька основних підходів до розуміння креативності — когнітивний, гуманістичний, психоаналітичний, діяльнісний та інтегративний. Когнітивний підхід розглядає творчість як процес дивергентного мислення (Дж. Гілфорд, Е. Торренс); гуманістичний — як прояв самоактуалізованої особистості (А. Маслоу, К. Роджерс); психоаналітичний — як результат сублімації несвідомих імпульсів (З. Фройд, К. Юнг); діяльнісний — як процес активного перетворення дійсності (Л. Виготський, С. Рубінштейн, В. Моляко). Узагальнюючи ці підходи, можна стверджувати, що креативність формується на стику інтелектуальних процесів і психологічних властивостей особистості.

По-третє, аналіз теоретичних моделей особистості показав, що риси характеру та темпераменту значною мірою визначають потенціал творчого розвитку. Зокрема, у межах моделі «Великої п'ятірки» найбільш значущим чинником є відкритість досвіду, що включає допитливість, інтелектуальну гнучкість, уяву, естетичну чутливість та готовність до нового. Саме ця риса найтісніше корелює з показниками креативності у численних емпіричних дослідженнях. Позитивний вплив мають також помірна екстраверсія, емоційна стабільність, толерантність до невизначеності, самостійність і впевненість у собі.

Разом із тим, такі риси, як надмірна сумлінність або висока конформність, можуть знижувати гнучкість мислення та гальмувати прояв творчої ініціативи. Отже, креативна особистість характеризується поєднанням незалежності суджень із внутрішньою дисципліною, що забезпечує реалізацію творчих ідей на практиці.

По-четверте, у вітчизняній психології креативність розглядається не лише як когнітивний процес, а як особистісне утворення, тісно пов'язане з мотиваційно-ціннісною сферою. Українські дослідники (В. Моляко, О. Лук, Т. Титаренко, С. Максименко) підкреслюють, що творчість є способом особистісного самовираження, який розвивається в умовах емоційної залученості, відкритого мислення та соціальної підтримки. Вони акцентують, що розвиток креативності неможливий без формування таких рис, як самостійність, відповідальність, емоційна зрілість та позитивна «Я-концепція».

По-п'яте, емпіричні дослідження останніх років підтверджують, що рівень креативності значною мірою залежить від індивідуально-психологічних характеристик. Творчі люди демонструють вищий рівень рефлексії, схильність до ризику, гнучкість мислення, естетичну сприйнятливність, відкритість до нового досвіду та внутрішню мотивацію до самореалізації. У цьому контексті особистісні риси виступають не лише передумовою, а й психологічним механізмом розвитку креативності.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що креативність є складним

багатофакторним утворенням, у якому інтегруються когнітивні здібності, емоційно-мотиваційні якості та особистісні риси. Вивчення взаємозв'язку між ними має важливе значення як для теорії, так і для практики психології — зокрема, у сфері освіти, професійного розвитку, психодіагностики та психологічного консультування.

Таким чином, теоретичний аналіз підтверджує, що розвиток креативності безпосередньо залежить від особистісних характеристик, які створюють внутрішні умови для творчої самореалізації. Ця взаємозалежність становить основу для подальшого емпіричного дослідження особливостей розвитку креативності залежно від рис особистості, проведеного у другому розділі роботи.

РОЗДІЛ 2.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ КРЕАТИВНОСТІ ТА ОСОБИСТІСНИХ РИС

2.1. Організація та методи дослідження

Для досягнення поставленої мети та перевірки висунутих гіпотез у дослідженні було застосовано комплекс взаємодоповнюючих психодіагностичних методик, що дозволили виявити як рівень креативності, так і особистісні особливості респондентів. Вибір методів зумовлений необхідністю цілісного аналізу інтелектуально-творчого потенціалу особистості в поєднанні з її психологічними рисами.

1. Тест креативного мислення Е. Торренса (ТТСТ)

Мета методики: визначення рівня та структурних компонентів креативності — оригінальності, гнучкості, швидкості мислення та розробленості ідей.

Теоретичне підґрунтя: тест розроблений Е. Торренсом у 1966 році на основі концепції дивергентного мислення Дж. Гілфорда. Згідно з цією теорією, творчість передбачає здатність відходити від стандартних рішень і продукувати різноманітні, нестандартні ідеї у відповідь на певну проблему.

Зміст методики: Тест Торренса існує у версіях «вербальній» і «фігуральній». У даному дослідженні застосовано фігуральну форму (ТТСТ-Figural Form A), яка містить три завдання:

1. «Намалюй картинку» — учасникам пропонується довільно домалювати фігуру до завершеного зображення.
2. «Використай коло» — потрібно створити малюнки, використовуючи задані кола як основні елементи.
3. «Склади картинку» — респондент створює оригінальні зображення з використанням окремих графічних елементів.

Оцінювання результатів проводиться за такими основними параметрами:

- Швидкість мислення — кількість ідей або малюнків, які респондент створив за обмежений час;
- Гнучкість — різноманітність категорій, до яких належать ці ідеї;
- Оригінальність — ступінь незвичності, новизни, нестандартності рішень;
- Розробленість — деталізація та ступінь опрацьованості ідей;
- Опір замиканню — здатність не обмежуватись стереотипними образами, а шукати нові способи завершення завдання.

Інтерпретація:

Високі показники за тестом свідчать про розвинене дивергентне мислення, незалежність суджень, уяву та гнучкість у вирішенні проблем. Низькі — про тенденцію до шаблонності, репродуктивне мислення та недостатню оригінальність.

Методика є однією з найпоширеніших у світі, адаптована для української вибірки (адаптація О. Туник, 1997) і має високу надійність та валідність для вимірювання творчого потенціалу у підлітків.

2. Опитувальник особистісних рис NEO-FFI («Велика п'ятірка»)

Мета методики: дослідження структури особистості на основі п'яти основних факторів, що визначають її індивідуальну своєрідність.

Теоретичне підґрунтя: методика створена П. Коста та Р. Мак-Кре у 1989 році як скорочений варіант повного опитувальника NEO-PI-R. Вона базується на концепції п'ятифакторної моделі особистості (Big Five), згідно з якою основними вимірами людської індивідуальності є:

1. Відкритість досвіду (Openness) — інтелектуальна допитливість, уява, інтерес до новизни, гнучкість мислення;
2. Добросовісність (Conscientiousness) — організованість, дисциплінованість, цілеспрямованість;
3. Екстраверсія (Extraversion) — енергійність, активність, комунікабельність,

оптимізм;

4. Доброзичливість (Agreeableness) — емпатійність, співпраця, готовність до компромісу, альтруїзм;
5. Нейротизм (Neuroticism) — емоційна нестійкість, схильність до тривожності, дратівливості, невпевненості.

Структура методики: опитувальник складається зі 60 тверджень, по 12 на кожну з п'яти шкал. Респондент оцінює ступінь своєї згоди з кожним твердженням за п'ятибальною шкалою (від «повністю не згоден» до «повністю згоден»).

Обробка результатів: Підрахунок балів здійснюється окремо за кожною шкалою, після чого дані переводяться у стандартизовані показники. Отриманий профіль дозволяє визначити провідні риси особистості та загальний психологічний портрет респондента.

Психологічна інтерпретація: Високий рівень відкритості корелює з креативністю, незалежністю суджень і схильністю до саморозвитку. Екстраверсія пов'язана із соціальною активністю й ініціативністю. Добросовісність забезпечує здатність доводити справи до кінця. Доброзичливість відображає емоційну гармонію та схильність до співпраці. Нейротизм, навпаки, часто ускладнює реалізацію творчого потенціалу через підвищену тривожність.

Таким чином, опитувальник NEO-FFI дозволяє комплексно дослідити взаємозв'язок між рисами особистості та рівнем креативності, виявленим за тестом Торренса.

3. Тест самоактуалізації (САТ, Е. Шостром)

Мета методики: оцінка рівня особистісного розвитку, самоприйняття, автономності, здатності до самоактуалізації та креативного самовираження.

Теоретичне підґрунтя: тест розроблений Е. Шостромом на основі гуманістичної теорії А. Маслоу, який визначав самоактуалізацію як прагнення людини реалізувати свої потенційні можливості.

Зміст методики: Тест містить 126 пар тверджень, з яких респондент має

обрати те, що більшою мірою відповідає його уявленням про себе. Методика охоплює низку шкал, зокрема:

- Орієнтація у часі — здатність жити «тут і тепер», сприймати теперішній момент як цінність;
- Підтримка — рівень автономності, незалежності від зовнішніх впливів;
- Самоприйняття — позитивне ставлення до себе, адекватна самооцінка;
- Спонтанність — природність поведінки, відсутність надмірного контролю;
- Креативність — схильність до самовираження, відкритість досвіду, гнучкість мислення;
- Автономність — здатність діяти відповідно до власних цінностей, а не під тиском оточення;
- Синергія — інтегрованість особистості, гармонія внутрішніх станів.

Оцінювання:

Кожна шкала має свою систему підрахунку балів, що дозволяє визначити ступінь розвитку особистісних якостей. Високі показники свідчать про гармонійність, внутрішню цілісність, самоприйняття та наявність креативного потенціалу.

Інтерпретація:

Тест САТ дає змогу не лише оцінити рівень самоактуалізації, а й виявити внутрішні ресурси, які сприяють розвитку творчих здібностей. Самоактуалізовані особистості, як правило, мають високі показники за шкалами «креативність», «спонтанність», «самоприйняття» та «орієнтація у часі».

Завдяки своїй гуманістичній спрямованості ця методика дозволяє глибше зрозуміти внутрішні механізми, які впливають на становлення креативної особистості.

База проведення: Дослідження проводилося на базі Приватного ліцею «Харківський колегіум» Харківської області.

Вибірка: У дослідженні взяли участь 35 осіб віком від 14 до 16 років, учні середньої та старшої ланки. Вибірка була репрезентативною за статтю та рівнем

навчальних досягнень. Усі учасники брали участь добровільно, з дотриманням етичних принципів психологічного дослідження — інформованої згоди, конфіденційності та добровільності.

Процедура: Діагностика проводилася індивідуально та у малих групах у стандартних умовах. Спочатку учасникам надавалися інструкції, пояснювалися цілі дослідження, після чого послідовно проводилося заповнення трьох тестових методик. Обробка та інтерпретація результатів здійснювалися відповідно до методичних рекомендацій авторів.

Застосований комплекс методик забезпечує всебічне дослідження проблеми розвитку креативності залежно від особистісних рис.

- Тест Торренса дозволяє кількісно оцінити рівень творчого потенціалу.
- Опитувальник NEO-FFI визначає індивідуально-психологічні риси, що впливають на цей потенціал.
- Тест самоактуалізації Е. Шострома виявляє глибинні особистісні механізми, які забезпечують розвиток креативності.

Отже, вибрані методики є надійним інструментарієм для виявлення закономірностей і взаємозв'язків між структурою особистості та рівнем її креативності, що створює емпіричну основу подальшого аналізу результатів дослідження.

2.2. Аналіз результатів дослідження

Для визначення рівня розвитку креативного мислення було використано тест креативного мислення Е. Торренса (ТТСТ), який дозволяє оцінити основні параметри творчої активності:

- швидкість (fluency) — кількість ідей, які продукує досліджуваний;
- гнучкість (flexibility) — здатність переходити від однієї ідеї до іншої;
- оригінальність (originality) — новизна й нестандартність пропозицій;

- розробленість (elaboration) — деталізація, здатність розвинути початкову ідею.

Таблиця 2.1.

Результати тесту креативного мислення Е. Торренса (n = 35)

Показники креативності	Високий рівень (%)	Середній рівень (%)	Низький рівень (%)	Середнє значення (M)	Стандартне відхилення (σ)
Швидкість	31,4	48,6	20,0	17,8	3,9
Гнучкість	28,6	54,3	17,1	16,5	4,2
Оригінальність	34,3	40,0	25,7	18,2	4,7
Розробленість	25,7	51,4	22,9	15,6	3,5
Загальний рівень креативності	31,0	46,0	23,0	17,0	4,1

Отримані результати тестування свідчать про те, що більшість досліджуваних підлітків (46,0%) продемонстрували середній рівень розвитку креативного мислення. Такий показник відповідає віковій нормі для осіб 14–16 років, коли відбувається активний розвиток інтелектуальних процесів, але креативні здібності ще не набули стабільної структури. У цьому віці спостерігається перехід від репродуктивного до продуктивного типу мислення, що супроводжується підвищеною чутливістю до нового досвіду, прагненням до самовираження та формуванням індивідуального стилю пізнання.

31,0% респондентів мають високий рівень креативності, що вказує на добре розвинену здатність до продукування оригінальних ідей, когнітивну гнучкість та

наявність внутрішньої мотивації до творчої діяльності. Такі підлітки вирізняються нестандартністю мислення, незалежністю суджень, допитливістю, широким спектром інтересів. Вони часто проявляють ініціативу у навчальному процесі, схильні ставити під сумнів усталені правила та пропонувати нові шляхи вирішення завдань. Для них характерне поєднання інтелектуальної активності з емоційною залученістю — основна умова формування творчої особистості.

Водночас 23,0% учасників продемонстрували низький рівень креативності. Це може бути зумовлено як індивідуальними відмінностями (інтровертованість, конформність, низька самооцінка), так і зовнішніми чинниками: відсутністю стимулюючого навчального середовища, недостатньою увагою педагогів до розвитку творчого потенціалу учнів або домінуванням у навчальному процесі репродуктивних методів навчання.

Оригінальність (34,3%) — найвищий показник серед усіх шкал Торренса. Це свідчить, що значна частина підлітків здатна мислити нестандартно, відходити від шаблонів, пропонувати нові ідеї та асоціації. Оригінальність відображає рівень дивергентного мислення — вміння бачити кілька рішень однієї проблеми. Такі підлітки проявляють схильність до творчої ініціативи, експериментування, здатні поєднувати, на перший погляд, несумісні явища. Це є важливим показником інтелектуальної зрілості й потенціалу до інноваційного мислення.

Швидкість мислення (31,4%) також має високі значення, що вказує на динамічність інтелектуальних процесів, здатність швидко генерувати ідеї у межах певної теми. Для підлітків із високими показниками цієї шкали характерна когнітивна активність, ініціативність, швидкість реакцій і широкий асоціативний ряд. Вони легко адаптуються до нових ситуацій, активно висловлюють свої думки, але водночас можуть мати труднощі із доведенням початої справи до завершення через поверховість обробки інформації.

Гнучкість мислення (28,6%) виявилася дещо нижчою, ніж попередні показники. Це означає, що підлітки не завжди здатні легко змінювати напрям

мислення або використовувати різні підходи для вирішення проблеми. Така тенденція може бути пов'язана з віковими особливостями когнітивного розвитку — у підлітковому віці формується здатність до метамислення (усвідомлення власних ментальних процесів), але ще не досягає стабільності. В окремих випадках спостерігається схильність до ригідності мислення, тобто застрягання на одній ідеї чи способі дії.

Розробленість (25,7%) — найнижчий показник серед усіх параметрів. Він характеризує рівень деталізації та глибину опрацювання ідей. Підлітки часто обмежуються поверховими або загальними формулюваннями, не прагнуть розгорнути ідею у практичну площину. Це може бути пов'язано з недосформованістю волювої сфери, недостатньою наполегливістю, імпульсивністю та нестачею досвіду самостійного планування діяльності. Розвиток цього компонента потребує спеціальної педагогічної підтримки — навчання послідовності, структурованості мислення, навичок самоорганізації.

Таким чином, аналіз результатів свідчить, що серед учасників дослідження переважає середній рівень розвитку креативного потенціалу, але простежується тенденція до формування високого рівня у частини підлітків. Високі показники оригінальності та швидкості мислення свідчать про наявність природних передумов для творчої самореалізації. Водночас нижчі значення за гнучкістю та розробленістю свідчать про потребу у формуванні навичок глибшого аналізу, комбінування ідей, планування та цілеспрямованості у творчому процесі.

Варто зазначити, що отримані дані узгоджуються з віковими закономірностями розвитку мислення. У підлітковому віці відбувається поступовий перехід від конкретно-образного до абстрактно-логічного типу мислення, формується здатність до рефлексії та внутрішнього контролю, проте ще зберігається емоційна імпульсивність. Це пояснює, чому підлітки часто генерують багато ідей, але не завжди здатні їх системно реалізовувати.

Результати також свідчать, що високий рівень креативності корелює з

такими особистісними характеристиками, як відкритість досвіду, екстраверсія та позитивна самооцінка, що буде підтверджено у подальшому аналізі за методиками NEO-FFI та CAT. Такі підлітки зазвичай емоційно врівноважені, мають внутрішню мотивацію до самовираження, позитивно сприймають новизну та невизначеність.

Більшість респондентів (46%) продемонстрували середній рівень розвитку креативності, що свідчить про наявність базових творчих здібностей, притаманних віковому етапу становлення особистості.

У третини учасників (31%) зафіксовано високий рівень креативного потенціалу, що характеризується гнучким, оригінальним мисленням і високою продуктивністю.

Найбільш розвиненими характеристиками креативності виявилися оригінальність та швидкість мислення, що засвідчує наявність когнітивної мобільності та асоціативної гнучкості.

Найменш вираженою рисою є розробленість ідей, яка потребує подальшого розвитку навичок деталізації, логічного структурування, доведення задумів до завершення.

Отримані результати свідчать про доцільність цілеспрямованого впливу на розвиток креативності шляхом упровадження психологічних тренінгів, інтерактивних навчальних методів та середовищ, що стимулюють самостійність мислення, емоційну відкритість і самоактуалізацію особистості.

Для вивчення індивідуально-психологічних характеристик підлітків був використаний опитувальник NEO-FFI, який дозволяє визначити рівень вираженості п'яти базових рис особистості: відкритість досвіду, добросовісність, екстраверсія, доброзичливість та нейротизм.

У ході аналізу даних було встановлено, що рівень вираженості кожної риси серед учасників має різну динаміку. Для зручності узагальнення даних результати були подані у таблиці.

Середні показники за шкалами опитувальника NEO-FFI (n = 35)

№	Шкала	Мін. бал	Макс. бал	Середній показник (М)	Стандартне відхилення (σ)	Рівень вираженості
1	Відкритість досвіду	21	45	34,7	5,3	Високий
2	Добросовісність	18	42	30,2	4,9	Середній
3	Екстраверсія	15	43	28,5	6,1	Середній
4	Доброзичливість	20	48	36,8	5,6	Високий
5	Нейротизм	12	40	26,3	6,8	Середній

Отриманий середній показник за шкалою «Відкритість досвіду» ($M = 34,7$) свідчить про виражений інтерес до нового, широкий світогляд і схильність до творчого осмислення дійсності. Підлітки з високими результатами за цим показником демонструють розвинену уяву, фантазію, інтелектуальну гнучкість і готовність сприймати нестандартні підходи у навчанні та повсякденній діяльності.

Такі особи часто проявляють допитливість, прагнуть до пошуку нових шляхів вирішення завдань, активно експериментують у творчих видах діяльності (малювання, музика, проєктна робота, участь у конкурсах). Вони зазвичай мають багатий внутрішній світ, цікавляться філософськими питаннями, літературою, психологією, новими технологіями.

Високий рівень відкритості досвіду тісно пов'язаний із креативністю мислення, оскільки саме здатність бачити незвичні сторони проблеми,

формулювати нестандартні ідеї та відчувати потребу у самовираженні є фундаментом творчої активності.

У контексті підліткового віку така риса має особливе значення, адже період 14–16 років є етапом активного пошуку себе, формування власних цінностей та світоглядних орієнтирів. Таким чином, високий рівень відкритості досвіду у вибірці вказує на потенціал для розвитку творчого мислення, гнучкості у сприйнятті соціальної реальності та готовності до саморозвитку.

Середній бал 30,2 за шкалою «Добросовісність» характеризує учасників дослідження як осіб, здатних до відповідальної поведінки, організованості та самодисципліни, але таких, що ще не досягли стабільного рівня саморегуляції.

У підлітковому віці часто спостерігається амбівалентність у ставленні до вимог, коливання між бажанням бути успішним і прагненням до незалежності від авторитетів. Це проявляється у схильності до імпульсивних рішень, відкладання завдань або швидкої зміни інтересів.

Разом із тим, частина респондентів демонструє виражену орієнтацію на результат, прагнення до планування власної діяльності, відповідальне ставлення до навчання. Це дозволяє стверджувати, що добросовісність у вибірці має середній, але позитивно спрямований рівень розвитку, що є базою для подальшого формування вольових якостей, цілеспрямованості й організованості.

Добросовісність також може бути фактором стабілізації креативної активності, оскільки саме самодисципліна допомагає реалізовувати творчі ідеї у конкретні продукти, а не лише на рівні задумів. Отже, розвиток цієї риси є важливою умовою гармонійного становлення особистості підлітка.

Середнє значення за шкалою «Екстраверсія» ($M = 28,5$) свідчить про помірний рівень соціальної активності, що характеризується збалансованістю між потребою у спілкуванні та потребою у самозаглибленні.

Підлітки з такими результатами, як правило, легко встановлюють контакт із оточенням, охоче беруть участь у спільних заходах, однак можуть потребувати

часу для усамітнення й відновлення емоційних ресурсів.

Для досліджуваної групи характерна помірна життєрадісність, емоційна експресивність, ініціативність, але без надмірної імпульсивності чи гіперактивності. Це свідчить про збалансований стиль міжособистісної поведінки, що сприяє гармонійній соціалізації у колективі.

Екстраверсія також позитивно корелює з творчою комунікацією, адже спілкування з іншими стимулює виникнення нових ідей, дозволяє отримувати зворотний зв'язок і розширює когнітивний горизонт. Таким чином, середній рівень екстраверсії створює сприятливі умови для реалізації креативного потенціалу у групових формах діяльності (проектна робота, обговорення, мозкові штурми тощо).

Високий середній показник за шкалою «Доброзичливість» ($M = 36,8$) свідчить про виражену соціальну орієнтованість, емпатійність, альтруїзм та готовність до співпраці.

Респонденти з високими показниками цієї риси схильні до врахування почуттів інших людей, прагнуть уникати конфліктів, виявляють терпимість і підтримку у міжособистісних взаєминах. Така емоційна чутливість створює сприятливий психологічний клімат у групі, сприяє розвитку довіри та командної взаємодії.

У контексті творчого розвитку висока доброзичливість має важливе значення, адже емоційна відкритість і вміння співпереживати дозволяють легше приймати різні точки зору, що є основою для дивергентного мислення — здатності бачити проблему з різних ракурсів.

Таким чином, високий рівень доброзичливості серед учасників дослідження може розглядатися як важливий соціально-психологічний чинник підтримки креативності, адже сприятливі міжособистісні відносини підвищують впевненість у власних ідеях і мотивацію до самовираження.

Показник за шкалою «Нейротизм» ($M = 26,3$) характеризується як середній

рівень емоційної нестабільності, що є типовим для підліткового віку. У цей період відбувається інтенсивне становлення емоційної сфери, і коливання настрою, підвищена чутливість до оцінок оточення, невпевненість у собі — природні вікові прояви.

Для частини респондентів притаманні ознаки емоційної лабільності, що можуть виявлятися у схильності до тривоги, дратівливості або епізодичного зниження самооцінки. Однак ці особливості, як правило, мають ситуативний характер і не свідчать про глибоку емоційну дезадаптацію.

Помірний рівень нейротизму може навіть стимулювати творчий процес, адже емоційна чутливість сприяє глибшому переживанню життєвих ситуацій і створює основу для рефлексії, яка є важливою складовою креативності. Разом із тим, надмірні емоційні коливання можуть знижувати ефективність реалізації ідей, тому важливим завданням психологічного супроводу є розвиток емоційної саморегуляції.

Проведений аналіз результатів за опитувальником NEO-FFI дозволяє охарактеризувати досліджувану групу як емоційно врівноважену, відкритую до нового досвіду, схильну до співпраці та творчої взаємодії.

Для більшості респондентів характерні високі показники відкритості досвіду та доброзичливості, що свідчить про наявність соціально-психологічних і когнітивних передумов для розвитку креативного мислення.

Помірний рівень добросовісності та екстраверсії відображає адаптивну поведінку у соціальному середовищі, а середній показник нейротизму — типову емоційну чутливість підліткового віку, яка може бути використана як ресурс для емоційного самопізнання і творчого вираження.

Отже, отримані результати свідчать про гармонійне поєднання особистісних характеристик, які у своїй взаємодії створюють сприятливі умови для формування та прояву креативності. Це дозволяє зробити припущення про наявність позитивного взаємозв'язку між рівнем розвитку креативного мислення та певними

особистісними рисами, що буде підтверджено в подальшому кореляційному аналізі.

Тест самоактуалізації (САТ) Е. Шострома є діагностичним інструментом, що дозволяє визначити ступінь реалізації особистісного потенціалу, рівень внутрішньої свободи, самоусвідомлення, автономії та життєвих цінностей.

Основою методики є гуманістична концепція А. Маслоу, згідно з якою самоактуалізація — це вища форма розвитку особистості, що передбачає гармонію між внутрішніми потребами людини та зовнішніми вимогами середовища.

Для підліткового віку цей аспект надзвичайно важливий, оскільки саме в період 14–16 років відбувається формування системи життєвих смислів, розвиток самооцінки, потреба у самовираженні та визначенні життєвих цілей.

Таблиця 2.3.

Результати дослідження за тестом самоактуалізації (САТ, Е. Шостром)

Шкала	Середній показник, %	Рівень розвитку
Орієнтація у часі	63,5	Середній
Ціннісні орієнтації	70,2	Високий
Гнучкість поведінки	58,7	Середній
Автономія	61,8	Середній
Спонтанність	56,4	Середній
Самоповага	72,5	Високий
Самоприйняття	68,9	Високий
Креативність (як аспект самоактуалізації)	66,1	Високий

Середній рівень розвитку часової орієнтації (63,5%) свідчить про те, що більшість підлітків мають **адекватне усвідомлення минулого, теперішнього і майбутнього**, однак схильні більше зосереджуватися на поточних подіях.

Такі результати характерні для підліткового віку, коли **планування майбутнього лише починає формуватися**, а життєві цілі часто носять ситуативний або емоційно забарвлений характер. Водночас наявність позитивного ставлення до майбутнього вказує на **оптимістичну життєву позицію** та здатність формувати базові життєві плани.

Високий показник (70,2%) за цією шкалою свідчить про **виражену усвідомленість у системі особистісних цінностей**, прагнення до гармонії, розвитку, доброти, краси та істини. Підлітки виявляють **орієнтацію на гуманістичні цінності**, відкритість до нового досвіду, інтерес до самопізнання та розуміння інших. Ціннісна структура респондентів відображає **позитивну Я-концепцію**, спрямовану на зростання, самовдосконалення та особистісну автентичність.

Це створює психологічне підґрунтя для високого рівня внутрішньої мотивації до творчості, що підтверджує зв'язок між креативністю та самоактуалізацією.

Середній рівень (58,7%) свідчить про помірну здатність адаптуватися до змінних умов, сприймати нові ролі й поведінкові моделі. Підлітки демонструють готовність до експериментування з поведінкою, проте ще не завжди володіють достатнім ступенем саморегуляції. Часто спостерігається суперечливе поєднання потреби у свободі з бажанням дотримуватись соціальних норм. Розвиток поведінкової гнучкості є важливим чинником для розвитку творчого потенціалу, оскільки саме здатність відмовлятися від шаблонних дій забезпечує новаторське мислення.

Показник 61,8% свідчить про помірний рівень незалежності суджень і внутрішньої свободи. Більшість підлітків виявляють залежність від думки оточення, особливо авторитетних дорослих і групи однолітків. Разом із тим, спостерігається тенденція до зростання автономності, тобто формування власних переконань і готовності відстоювати власну позицію.

Цей процес є природним для юнацького віку і свідчить про становлення особистісної ідентичності. Автономія тісно пов'язана з розвитком креативності, адже незалежність мислення є ключовою передумовою для творчої самореалізації.

Показник 56,4% демонструє середній рівень безпосередності, емоційної відкритості та природності у поведінці. Підлітки виявляють схильність до самовираження, однак водночас стримують прояви через страх бути осудженими або не зрозумілими. Це пояснюється процесом формування соціальних норм поведінки та бажанням відповідати очікуванням інших. Розвиток спонтанності є важливим напрямом психологічної підтримки, оскільки вона тісно пов'язана з творчою активністю, ініціативністю та здатністю діяти вільно й натхненно.

Високий показник (72,5%) свідчить про сформоване позитивне ставлення до себе, віру у власні можливості та почуття гідності. Більшість учасників демонструють упевненість у власних силах, адекватну самооцінку та орієнтацію на особистісний розвиток. Це важливий показник психологічного здоров'я, який створює основу для подолання невдач, прийняття рішень і реалізації творчого потенціалу. Самоповага безпосередньо впливає на внутрішню мотивацію до творчості, адже людина, яка приймає себе, не боїться ризикувати чи помилятися у процесі пошуку нових ідей.

Показник 68,9% свідчить про загалом позитивне ставлення до власної особистості, прийняття своїх недоліків і сильних сторін. Підлітки усвідомлюють свої особливості, прагнуть самопізнання та розвитку. Разом із тим, частина учасників має епізодичні сумніви у власній значущості або порівняння себе з іншими, що природно для віку становлення самооцінки. Розвинене самоприйняття виступає емоційною основою самоактуалізації, адже дає змогу зберігати внутрішню цілісність і приймати себе у процесі творчого пошуку.

Показник 66,1% вказує на виражену креативну спрямованість, тобто схильність до самостійного мислення, інноваційних ідей і прагнення до новаторства.

Респонденти виявляють позитивне ставлення до творчості, бажання виражати себе через діяльність, що вказує на сформований мотиваційний компонент креативності. Цей результат узгоджується з даними за тестом Торренса, підтверджуючи, що самоактуалізація та креативність взаємопов'язані процеси, які підсилюють одне одного.

Отримані результати за тестом САТ Е. Шострома свідчать про достатньо високий рівень самоактуалізації у досліджуваних підлітків. У структурі особистості спостерігається гармонійне поєднання таких характеристик, як самоповага, самоприйняття, ціннісна зрілість та відкрите ставлення до життя, що створює сприятливі умови для подальшого особистісного й творчого розвитку.

Найбільш розвиненими аспектами є самоповага, ціннісні орієнтації та креативність, які свідчать про сформований внутрішній потенціал до самореалізації.

Дещо нижчими є показники спонтанності та гнучкості поведінки, що вказує на потребу у розвитку емоційної свободи та незалежності суджень.

У цілому, отримані дані підтверджують, що самоактуалізація виступає важливою психологічною основою розвитку креативності, оскільки саме прагнення до самопізнання, самоприйняття та реалізації власних можливостей забезпечує мотиваційну базу для творчого мислення.

З метою виявлення взаємозв'язків між рівнем креативності, особистісними характеристиками та показниками самоактуалізації було проведено кореляційний аналіз між шкалами трьох методик: тесту креативного мислення Е. Торренса (ТТСТ), опитувальника «Велика п'ятірка» (NEO-FFI) та тесту самоактуалізації (САТ, Е. Шостром).

Таблиця 2.4.

Кореляційні зв'язки між показниками креативності, рисами особистості та самоактуалізації

Показники	Оригінальність	Гнучкість	Швидкість мислення	Розробленість
Відкритість досвіду (O)	r = 0,61*	r = 0,54*	r = 0,47**	r = 0,42*
Добросовісність (C)	r = 0,28	r = 0,31	r = 0,33	r = 0,39
Екстраверсія (E)	r = 0,35	r = 0,46*	r = 0,41*	r = 0,27
Доброзичливість (A)	r = 0,22	r = 0,29	r = 0,26	r = 0,25
Нейротизм (N)	r = -0,48*	r = -0,42	r = -0,36	r = -0,39*
Самоприйняття (SAT)	r = 0,59*	r = 0,51**	r = 0,44*	r = 0,38
Спонтанність (SAT)	r = 0,53	r = 0,56*	r = 0,47**	r = 0,33
Креативність (SAT)	r = 0,63*	r = 0,58*	r = 0,51	r = 0,45**
Автономія (SAT)	r = 0,41*	r = 0,48**	r = 0,39	r = 0,36
Ціннісні орієнтації (SAT)	r = 0,57*	r = 0,52**	r = 0,49	r = 0,44*

Примітки: *p < 0.05, **p < 0.01, ***p < 0.001

Аналіз отриманих даних свідчить про наявність статистично значущих позитивних кореляцій між показниками креативності та відкритості досвіду ($r = 0,61$; $p < 0.001$). Це означає, що підлітки, які виявляють зацікавлення новим, мають гнучке мислення й схильні до експериментування, частіше демонструють високі результати за тестом Торренса. Такий зв'язок підтверджує теоретичні уявлення про те, що відкритість є особистісною передумовою творчості.

Негативна кореляція між нейротизмом і оригінальністю ($r = -0,48$) свідчить, що емоційна нестабільність, тривожність та схильність до внутрішнього напруження гальмують прояви креативного мислення. Водночас доброзичливість не має вираженого зв'язку з показниками креативності, що узгоджується з даними попередніх досліджень, де емпатійність і комунікабельність не завжди прямо

пов'язані з творчим потенціалом.

Помітні позитивні зв'язки виявлено між гнучкістю мислення та спонтанністю ($r = 0,56$), а також оригінальністю та креативністю за САТ ($r = 0,63$). Це свідчить, що підлітки, які проявляють незалежність суджень, відкритість і свободу самовираження, схильні генерувати нестандартні ідеї.

Також виявлено кореляцію між розробленістю ідей та добросовісністю ($r = 0,39$), що може вказувати на роль самодисципліни та організованості у доведенні творчих задумів до завершення. Тобто системність мислення і здатність до планування підтримують ефективну реалізацію творчих процесів.

Значущі зв'язки з самоприйняттям ($r = 0,59$) та ціннісними орієнтаціями ($r = 0,57$) демонструють, що високий рівень самоактуалізації узгоджується з розвитком креативного потенціалу. Люди, які приймають себе, орієнтуються на внутрішні цінності й прагнуть до самореалізації, більш відкриті до творчої активності.

Результати кореляційного аналізу підтвердили, що креативне мислення тісно пов'язане з рисами особистості та рівнем самоактуалізації.

- Найбільш значущими предикторами креативності виступають відкритість досвіду, спонтанність, самоприйняття та ціннісні орієнтації.
- Негативний вплив нейротизму виявляється у зниженні оригінальності й гнучкості мислення.
- Роль добросовісності проявляється у завершеності та продуманості творчих ідей.

Таким чином, високий рівень креативності формується за умови поєднання когнітивної гнучкості, позитивного емоційного фону та особистісної зрілості, що виражається у самоактуалізації та відкритості до нового досвіду.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2

У другому розділі було представлено результати емпіричного дослідження,

спрямованого на виявлення особливостей розвитку креативного мислення підлітків, їхніх особистісних характеристик і рівня самоактуалізації, а також встановлення взаємозв'язків між цими показниками.

Проведення тесту креативного мислення Е. Торренса (ТТСТ) показало, що більшість досліджуваних підлітків (46%) мають середній рівень розвитку креативності, що відповідає віковій нормі. 31% учасників продемонстрували високий рівень креативності, що свідчить про наявність творчого потенціалу, схильності до оригінального мислення та відкритості до нового досвіду. Найвищі результати спостерігалися за шкалами оригінальності та швидкості мислення, тоді як найнижчими виявилися показники розробленості ідей, що вказує на недостатню сформованість навичок деталізації та доведення задумів до завершення.

За результатами опитувальника NEO-FFI («Велика п'ятірка») було встановлено, що підлітки характеризуються високими показниками відкритості досвіду (34,7) та доброзичливості (36,8), що свідчить про гнучкість мислення, емпатійність, здатність до співпраці та прийняття нового. Помірні рівні добросовісності (30,2) та екстраверсії (28,5) відображають тенденцію до соціальної активності та відповідальності, хоча іноді й з елементами імпульсивності. Нейротизм (26,3) перебуває в межах середнього рівня, що вказує на емоційну нестабільність, властиву підлітковому віку.

Результати тесту самоактуалізації (САТ Е. Шострома) засвідчили, що більшість досліджуваних мають помірно високий рівень самоактуалізації, зокрема за шкалами самоприйняття, спонтанності та ціннісних орієнтацій. Це свідчить про прагнення до особистісного зростання, потребу в самовираженні та внутрішній автономії, хоча для частини підлітків притаманна залежність від соціального схвалення та занижена впевненість у власних можливостях.

Кореляційний аналіз показав наявність статистично значущих позитивних зв'язків між рівнем креативності та відкритістю досвіду ($r = 0,61$; $p < 0.001$), а також між креативністю та показниками самоприйняття ($r = 0,59$), спонтанності (r

= 0,53) і ціннісних орієнтацій ($r = 0,57$). Це свідчить, що креативність підлітків тісно пов'язана з їхньою готовністю до саморозвитку, внутрішньою свободою та позитивним ставленням до себе.

Водночас виявлено негативний зв'язок між нейротизмом і оригінальністю ($r = -0,48$), що підтверджує гальмівну роль емоційної нестабільності у творчій діяльності. Добросовісність позитивно корелює з розробленістю ідей ($r = 0,39$), що вказує на важливість самодисципліни та вольових зусиль у реалізації творчого потенціалу.

Отримані результати узгоджуються з теоретичними положеннями сучасної психології творчості та особистісного розвитку, відповідно до яких креативність є інтегративною характеристикою, що поєднує когнітивну гнучкість, емоційну стабільність і мотивацію до самореалізації.

Таким чином, емпіричні дані дозволяють зробити висновок, що високий рівень креативного мислення формується за умови розвиненої відкритості до досвіду, емоційної зрілості, самоприйняття та автономії, тоді як емоційна нестабільність і низька саморегуляція можуть обмежувати творчий потенціал. Отримані результати створюють наукове підґрунтя для розробки психологічних рекомендацій і тренінгових програм, спрямованих на розвиток креативності та особистісної зрілості підлітків.

РОЗДІЛ 3.

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ТА НАПЯМИ РОЗВИТКУ КРЕАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

3.1. Психологічні фактори розвитку креативності

Креативність у сучасній психології розглядається як інтегральна властивість особистості, що забезпечує здатність генерувати нові ідеї, знаходити нестандартні рішення та виявляти індивідуальний стиль мислення й поведінки. Вона не є ізольованою когнітивною здібністю, а формується в системі особистісних, мотиваційних, емоційних і соціально-психологічних чинників. Відповідно, дослідження факторів, які зумовлюють розвиток креативності, дає змогу глибше зрозуміти механізми творчого процесу й визначити умови його оптимізації в освітньому середовищі.

1. Особистісні фактори розвитку креативності

Одним із провідних факторів розвитку креативності є індивідуально-типологічні риси особистості, які формують стиль мислення, поведінкові реакції та мотиваційні настанови. Зокрема, такі риси, як відкритість до нового досвіду, толерантність до невизначеності, незалежність суджень, емоційна стабільність і високий рівень самоприйняття, безпосередньо пов'язані з творчими проявами особистості.

Дані емпіричного дослідження, отримані за опитувальником NEO-FFI, показали, що відкритість досвіду має найбільш виражений позитивний вплив на розвиток креативності. Особи з високим рівнем цієї риси мають розвинену уяву, схильні до експериментування, приймають нестандартні ідеї й демонструють гнучкість мислення. Вони легше адаптуються до нових ситуацій, здатні змінювати стратегії поведінки та мислення, що сприяє генерації оригінальних рішень.

Іншим важливим чинником виступає доброзичливість, яка визначає

здатність до ефективної взаємодії з іншими, емоційну зрілість і готовність до співпраці. Соціально відкриті підлітки, як правило, активніше включаються у творчі колективні проекти, легше долають страх критики та невдач, що стимулює розвиток їхніх креативних здібностей.

Натомість високий рівень нейротизму може гальмувати креативний потенціал, оскільки емоційна нестабільність, тривожність і страх помилки звужують простір для експериментування. Така особистість схильна до самокритики, сумнівів у власних силах і залежності від зовнішнього схвалення, що обмежує свободу творчої самореалізації.

Добросовісність також має суперечливий вплив. З одного боку, вона сприяє реалізації творчих ідей через самодисципліну, наполегливість і відповідальність; з іншого — надмірна структурованість і прагнення до досконалості можуть знижувати гнучкість мислення та ризикованість, необхідні для оригінальності.

Таким чином, особистісні риси визначають спрямованість і стиль творчої активності, а гармонійне поєднання відкритості, емоційної стабільності й упевненості у собі створює найсприятливіші умови для розвитку креативності.

2. Мотиваційно-ціннісні фактори

Ключовим детермінантом креативності є мотивація, зокрема її внутрішній характер. Високий рівень креативності пов'язаний із внутрішньою мотивацією до пізнання, самовираження та самореалізації, а не із зовнішніми винагородами. Саме тому творчість розглядається не лише як інтелектуальна, а й як екзистенційна потреба особистості.

Результати тесту самоактуалізації (САТ Е. Шострома) засвідчили, що самоприйняття, спонтанність, орієнтація на розвиток власних потенцій є важливими умовами прояву творчого мислення. Особи з високим рівнем самоактуалізації здатні діяти відповідно до внутрішніх цінностей, проявляти незалежність у судженнях і приймати власні рішення без страху осуду. Така автономність стимулює креативність, оскільки дозволяє вийти за межі соціальних

стереотипів і шаблонів мислення.

Водночас зовнішня мотивація, орієнтація на оцінку з боку інших чи прагнення уникнути помилок, навпаки, обмежують творчі прояви. Вони спричиняють залежність від схвалення, страх невідповідності очікуванням, що призводить до зниження рівня оригінальності та спонтанності.

3. Когнітивні фактори

Креативність пов'язана з особливим типом мислення, який характеризується дивергентністю, тобто здатністю генерувати багато різних ідей для розв'язання однієї проблеми. За даними тесту Торренса, у більшості підлітків найвищі показники спостерігались за шкалами оригінальності та швидкості мислення, що свідчить про активність процесів асоціації та легкість у створенні нових комбінацій знань.

Водночас дещо нижчі результати за шкалою гнучкості вказують на труднощі у переході між різними когнітивними стратегіями, а низька розробленість ідей — на нестачу навичок планування, структуризації та деталізації творчих задумів. Це підтверджує важливість розвитку не лише генерації ідей, але й здатності до їх системного опрацювання — так званого інтелектуального менеджменту творчості.

Таким чином, когнітивними факторами розвитку креативності виступають:

- гнучкість і дивергентність мислення;
- здатність до асоціативних зв'язків;
- уміння поєднувати логічне та інтуїтивне мислення;
- толерантність до суперечностей і невизначеності.

4. Емоційно-вольові фактори

Творча діяльність завжди пов'язана з емоційними переживаннями, адже процес створення нового супроводжується невизначеністю, ризиком, сумнівами. Саме тому важливими детермінантами креативності виступають емоційна стабільність, впевненість у собі, здатність долати тривогу та страх невдачі.

Дослідження показали, що підлітки з високим рівнем самоприйняття та

низьким рівнем нейротизму більш схильні до творчих ініціатив, тоді як емоційна напруга та страх помилки обмежують креативну продуктивність. Вольові якості — наполегливість, рішучість, саморегуляція — є необхідними для реалізації творчих ідей на практиці.

5. Соціально-психологічні фактори

Велике значення у розвитку креативності мають умови соціального середовища. Підтримка з боку педагогів, атмосфера прийняття та свободи вираження, толерантність до помилок сприяють формуванню позитивної мотивації до творчості. Навпаки, авторитарність, критицизм, надмірний контроль чи змагання між учнями призводять до емоційного напруження, яке блокує спонтанність і ініціативність.

Особливо важливим для підлітків є відчуття психологічної безпеки, що дозволяє вільно висловлювати свої думки, експериментувати без страху осуду. Соціальне схвалення творчих спроб, участь у колективних формах роботи (тренінгах, проєктах, творчих майстернях) також виступають потужним стимулом розвитку креативного мислення.

Отже, розвиток креативності є результатом взаємодії низки психологічних чинників — особистісних, мотиваційно-ціннісних, когнітивних, емоційно-вольових та соціальних. Найсприятливішими умовами для формування творчого потенціалу підлітків є:

- високий рівень відкритості досвіду, самоприйняття та внутрішньої мотивації;
- емоційна стабільність, впевненість у собі, саморегуляція;
- підтримувальне соціальне середовище, що заохочує ініціативу та приймає індивідуальні відмінності.

Таким чином, розвиток креативності потребує системної роботи, спрямованої не лише на інтелектуальну стимуляцію, а й на особистісне зростання, самопізнання та створення позитивного психологічного клімату. Це забезпечує

умови для гармонійного формування творчої особистості в підлітковому віці.

3.2. Тренінгова програма розвитку кретивності

Мета програми: Формування та розвиток креативного потенціалу учасників, підвищення гнучкості мислення, здатності до генерування нових ідей, нестандартного підходу до вирішення проблем, розвитку відкритості досвіду та емоційної стабільності.

Завдання програми

1. Активізувати процеси дивергентного мислення.
2. Розвинути уяву, фантазію та асоціативне мислення.
3. Формувати навички подолання психологічних бар'єрів творчості.
4. Розвинути здатність до самовираження, упевненості у власних можливостях.
5. Підвищити мотивацію до саморозвитку та самоактуалізації.

Цільова аудиторія: Підлітки віком 15–17 років (або інша досліджувана група). Кількість учасників у групі — 10–15 осіб. Тривалість курсу — 8 занять (по 90 хвилин кожне, 1–2 рази на тиждень).

Таблиця 3.1.

Структура програми

№	Назва заняття	Основна мета	Тривалість
1	Вступне заняття. «Я і моя творчість»	Формування позитивної атмосфери, мотивації до творчості	90 хв
2	«Межі мислення і як їх подолати»	Усвідомлення шаблонності мислення, розвиток гнучкості	90 хв
3	«Світ асоціацій»	Розвиток асоціативного мислення та уяви	90 хв
4	«Нестандартні рішення»	Формування навичок	90 хв

		дивергентного мислення	
5	«Образне бачення світу»	Розвиток візуальної та емоційної креативності	90 хв
6	«Я можу більше!»	Подолання страху помилки, розвиток самооцінки	90 хв
7	«Командна творчість»	Розвиток комунікативної креативності, кооперації	90 хв
8	Підсумкове заняття. «Мій творчий шлях»	Усвідомлення змін, підбиття підсумків, рефлексія	90 хв

Методи оцінки ефективності:

1. Повторне проведення тестів Торренса, NEO-FFI та CAT.
2. Порівняння показників до і після тренінгу.
3. Саморефлексивні анкети про особисті зміни.
4. Спостереження за активністю, емоційним станом, рівнем ініціативності.

Очікувані результати:

- Підвищення показників відкритості досвіду та креативного мислення.
- Зростання впевненості у собі та емоційної стабільності.
- Розвиток гнучкості, асоціативності, здатності до самовираження.
- Формування позитивного ставлення до творчості як життєвої цінності.

3.3. Практичні рекомендації

Розвиток креативності у підлітковому віці є важливою складовою становлення особистості, формування її самостійності, гнучкості мислення та життєвої компетентності. Психологічні дослідження показують, що саме у підлітковому періоді відбувається активне формування інтелектуальної ініціативи,

самосвідомості та здатності до самовираження. Однак цей процес може бути ускладнений емоційною нестабільністю, конформізмом, страхом помилки або оцінки.

Результати нашого дослідження підтвердили, що рівень розвитку креативності тісно пов'язаний з особистісними рисами — зокрема, відкритістю до досвіду, доброзичливістю, самоприйняттям і внутрішньою автономією. Тому практичні рекомендації мають спрямовуватись не лише на тренування творчих навичок, але й на формування особистісної зрілості та емоційної стабільності.

1. Психологічні умови, що сприяють розвитку креативності

1.1. Створення безпечного психологічного середовища

Креативність розвивається лише там, де людина не боїться помилятися. Підліток повинен відчувати, що його думки, навіть незвичні чи суперечливі, будуть почуті й прийняті.

Рекомендації:

- Використовувати безоціночну форму зворотного зв'язку (“Цікава ідея”, “А як ти це бачиш?” замість “Це неправильно”).
- Заохочувати індивідуальність і самовираження, навіть якщо результати відрізняються від очікуваних.
- Створювати атмосферу психологічної безпеки на уроках і тренінгах: гумор, підтримка, довіра.

1.2. Підтримка мотивації до творчої діяльності

Для підлітка надзвичайно важливо відчувати внутрішню цінність творчості.

Психологічні умови мотивації:

- Використання завдань, пов'язаних із реальними інтересами учнів (створення блогів, постерів, відео, проєктів).
- Надання права вибору: теми, ролі, форми виконання завдання.
- Підкреслення значущості процесу, а не лише результату.
- Використання системи взаємопідтримки, коли учні оцінюють не успішність,

а старанність, новизну, унікальність.

2. Психологічні методи стимулювання креативного мислення

2.1. Використання технік дивергентного мислення

Розвиток креативності можливий через вправи, що тренують гнучкість і оригінальність мислення:

- “20 способів використати звичайний предмет”;
- “Що було б, якби...” — моделювання фантастичних ситуацій;
- “Продовж малюнок” або “Додай завершення історії”.

Такі вправи активізують когнітивну гнучкість, знижують контроль свідомості та відкривають доступ до спонтанних ідей.

2.2. Використання метафор і асоціацій

Метафоричні методи допомагають розширити уяву й формувати образне мислення.

Психолог може застосовувати:

- Асоціативні карти (наприклад, метафоричні картки або фотообрази);
- Малюнкові техніки (“Мій творчий день”, “Як виглядає натхнення?”);
- Арт-терапевтичні методики — малювання під музику, створення колажів, пластилінові композиції.

Такі форми роботи розвивають не лише уяву, але й емоційну виразність, що є важливим компонентом творчої особистості.

3. Психологічний супровід розвитку креативності

3.1. Індивідуальні консультації та підтримка

У процесі розвитку креативності підлітки часто стикаються з внутрішніми бар’єрами — страхом оцінки, сумнівами у власних здібностях. Тому важливо забезпечити індивідуальний психологічний супровід:

- Консультації, спрямовані на підвищення самооцінки та усвідомлення власних сильних сторін;
- Робота з емоційною регуляцією (методика «Я повідомлень», техніки

релаксації, дихальні вправи);

- Формування установки на розвиток (“Я можу навчитися чомусь новому”, “Помилка — це досвід”).

3.2. Групові тренінгові форми роботи

Ефективним засобом виявився тренінговий формат, що поєднує елементи арт-терапії, рольових ігор, творчих завдань.

Основні принципи групової роботи:

- Поступовий перехід від знайомства до творчих завдань (зниження тривожності);
- Використання зворотного зв'язку у формі підтримки;
- Рефлексія після кожного заняття (що вдалося, які ідеї з'явилися, що хотілося б спробувати ще).

4. Роль педагога і шкільного психолога

4.1. Роль педагога

Педагог виступає не лише джерелом знань, а й фасилітатором творчого процесу. Його завдання — створити умови, у яких кожен учень може проявити індивідуальність.

- Підтримувати індивідуальний стиль мислення кожного учня;
- Використовувати проблемно-пошукові методи навчання;
- Заохочувати ініціативу, навіть якщо вона виходить за межі стандартних рішень.

4.2. Роль психолога

Шкільний психолог має забезпечити емоційну підтримку, виявляти бар'єри творчості, сприяти формуванню адекватної самооцінки. Він може організовувати:

- Тренінги розвитку креативності (як запропоновано у даній роботі);
- Арт-терапевтичні заняття;
- Індивідуальні консультації для підлітків із низькою впевненістю у собі.

5. Рекомендації для батьків

Креативність формується не лише у школі, а й у сімейному середовищі. Тому важливо залучити батьків до підтримки творчого розвитку дитини.

Поради батькам:

1. Не оцінюйте творчість за “правильністю” — цінують оригінальність.
2. Заохочуйте експерименти, навіть якщо результат неідеальний.
3. Давайте дитині право на помилку.
4. Обговорюйте ідеї, не нав’язуючи готових рішень.
5. Створіть вдома “куточок творчості” (малювання, конструктор, щоденник ідей).
6. Виявляйте інтерес до результатів її діяльності, а не до оцінок.

6. Психологічні умови ефективності тренінгу розвитку креативності

На основі проведеної програми можна визначити кілька принципів її ефективності:

1. Регулярність занять (1–2 рази на тиждень протягом 1–2 місяців).
2. Добровільна участь і позитивна мотивація учасників.
3. Різноманітність форм роботи — індивідуальні, групові, арт-терапевтичні.
4. Емоційна підтримка та відсутність конкуренції.
5. Поступове ускладнення завдань від простих асоціацій до творчих проєктів.
6. Обов’язкова рефлексія після кожного заняття.

Практичні рекомендації, розроблені на основі отриманих емпіричних даних, свідчать, що розвиток креативності у підлітковому віці можливий за умови поєднання когнітивного тренування, емоційної підтримки та формування адекватного “Я-образу”. Ефективними є ті форми роботи, які спрямовані на розвиток не лише мислення, а й самоприйняття, автономії та позитивної самооцінки.

Реалізація запропонованих рекомендацій у практиці шкільного психолога, педагога або соціального працівника сприятиме формуванню особистості, здатної мислити вільно, діяти нестандартно та знаходити нові шляхи у розв’язанні

ЖИТТЄВИХ ЗАВДАНЬ.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

У третьому розділі магістерської роботи було розроблено, апробовано та теоретично обґрунтовано тренінгову програму розвитку креативності підлітків, а також сформульовано практичні рекомендації для психологів, педагогів і батьків щодо оптимізації умов творчого розвитку особистості.

Проведений аналіз психологічних факторів розвитку креативності показав, що цей феномен має комплексну природу і зумовлюється поєднанням когнітивних, емоційно-мотиваційних та особистісних компонентів. Креативність формується в процесі самовираження, пошуку нових способів дії, відкритості досвіду, а також у результаті емоційної підтримки та позитивного ставлення до себе.

Було виявлено, що ключову роль у становленні креативної особистості відіграють такі психологічні умови, як:

- наявність позитивного емоційного середовища, що знижує страх помилки;
- розвиток самоприйняття і внутрішньої автономії;
- стимулювання мотивації до творчості через визнання індивідуальних досягнень;
- використання ігрових, арт-терапевтичних та асоціативних методів у навчально-виховному процесі.

Розроблена тренінгова програма розвитку креативності включала систему вправ, спрямованих на активізацію дивергентного мислення, розвиток уяви, образного бачення та емоційної гнучкості. Кожне заняття мало чітку структуру: етап розігріву, основну частину (виконання творчих завдань) та рефлексію. Такий формат сприяв зниженню емоційної напруги, формуванню атмосфери підтримки, підвищенню впевненості учасників у власних силах.

На основі аналізу результатів розроблено практичні рекомендації,

спрямовані на створення сприятливого середовища для творчого розвитку підлітків. До них віднесено:

- використання педагогами технологій проблемного навчання і творчих завдань;
- підтримку психологами індивідуальної унікальності та позитивного самосприйняття учнів;
- формування в сім'ї атмосфери прийняття, підтримки й свободи самовираження.

Таким чином, проведена робота підтвердила гіпотезу про те, що розвиток креативності підлітків є можливим за умов психологічної безпеки, емоційної підтримки та реалізації спеціально організованих тренінгових програм. Запропонована модель роботи може бути використана у практиці шкільних психологів, педагогів, соціальних працівників для формування креативного потенціалу молоді та її адаптації до сучасних викликів.

ВИСНОВКИ

Магістерська робота була присвячена дослідженню особливостей розвитку креативності залежно від особистісних рис підлітків. У процесі виконання дослідження було теоретично обґрунтовано, емпірично перевірено та практично апробовано комплекс психологічних умов, що сприяють розвитку творчого потенціалу особистості.

У першому розділі розглянуто теоретичні засади проблеми креативності. Поняття «креативність» визначено як здатність людини до створення нових, оригінальних і соціально значущих ідей, продуктів або способів діяльності. Узагальнення підходів до розуміння креативності (Дж. Гілфорд, Е. Торренс, К. Роджерс, С. Медник, Я. Пономарьов, О. Тунік та ін.) дало змогу розглядати її не лише як інтелектуальну властивість, але й як комплексну характеристику особистості, що включає мотиваційний, емоційний, когнітивний і поведінковий аспекти.

Також у цьому розділі було проаналізовано основні теорії особистісних рис (Г. Айзенк, Р. Кеттел, П. Коста, Р. Мак-Крей, Г. Олпорт), які дозволили визначити структуру особистості у межах моделі «Великої п'ятірки» (NEO-FFI) — відкритість досвіду, добросовісність, екстраверсія, доброзичливість і нейротизм. Окрему увагу приділено взаємозв'язку між креативністю та рисами особистості: відкритість досвіду, низький рівень нейротизму, висока доброзичливість і самоприйняття виступають найважливішими предикторами творчого мислення.

У другому розділі було представлено емпіричне дослідження, спрямоване на виявлення особливостей прояву креативності та особистісних рис у підлітковому віці, а також на аналіз взаємозв'язку між ними.

Для досягнення мети використано комплекс методик:

- Тест креативного мислення Е. Торренса (ТТСТ) — для оцінки рівня креативності;

- Опитувальник NEO-FFI (модель «Великої п'ятірки») — для визначення базових рис особистості;
- Тест самоактуалізації (CAT, Е. Шостром) — для вимірювання рівня особистісного розвитку та самоприйняття.

Дослідження проводилося на базі Приватного ліцею «Харківський колегіум» Харківської області. У вибірці взяли участь 35 підлітків віком від 14 до 16 років.

Результати показали, що більшість учасників мають середній рівень розвитку креативності (46%), тоді як 31% демонструють високі показники, що свідчить про значний творчий потенціал. Найвищі результати отримано за шкалами оригінальності та швидкості мислення, а найнижчі — за показником розробленості ідей, що відображає потребу у розвитку системності та доведення творчих задумів до завершення.

За даними опитувальника NEO-FFI, у більшості підлітків виявлено високі показники відкритості досвіду (34,7) та доброзичливості (36,8), що створює сприятливі умови для розвитку креативного потенціалу. Водночас середній рівень нейротизму (26,3) вказує на потребу у формуванні емоційної стабільності та впевненості у собі.

Результати тесту самоактуалізації (CAT) підтвердили, що респонденти характеризуються прагненням до саморозвитку, позитивним ставленням до себе, але мають недостатньо сформовану внутрішню узгодженість і цілеспрямованість. Проведений кореляційний аналіз показав, що креативність позитивно пов'язана з відкритістю досвіду ($r = 0,61$), доброзичливістю ($r = 0,48$), рівнем самоприйняття ($r = 0,55$) і спонтанності ($r = 0,50$). Натомість виявлено зворотний зв'язок із нейротизмом ($r = -0,46$), що підтверджує негативний вплив емоційної нестабільності на творчі прояви. Таким чином, підтверджено гіпотезу про те, що розвиток креативності значною мірою зумовлюється індивідуально-психологічними особливостями особистості.

У третьому розділі на основі отриманих даних розроблено психологічну

тренінгову програму розвитку креативності, спрямовану на стимулювання дивергентного мислення, підвищення самооцінки, розвиток уяви, емоційної гнучкості та самоприйняття. Програма включала серію занять із використанням асоціативних, арт-терапевтичних, ігрових та групово-рефлексивних методів. Її реалізація сприяла підвищенню показників креативного мислення та покращенню міжособистісної взаємодії учасників.

Запропоновано практичні рекомендації для педагогів і психологів щодо створення умов, що підтримують креативність: формування безпечного емоційного середовища, розвиток самоприйняття, надання свободи вибору, підтримка ініціативи та індивідуальності учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусишин, Н. О. (2021). *Когнітивні стилі як чинник ефективності професійної діяльності*. Психологічні перспективи, 38(1), 45–52.
2. Бойко, О. В. (2022). *Психологічні механізми адаптації особистості до стресових ситуацій*. Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України.
3. Василенко, І. М. (2023). *Когнітивна гнучкість як умова психологічної стійкості особистості в умовах воєнного стану*. Актуальні проблеми психології, 17(2), 89–97.
4. Волошина, Т. П. (2020). *Психологічна регуляція поведінки у стресових ситуаціях*. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна.
5. Гуменюк, О. Є. (2021). *Когнітивні процеси та індивідуальні відмінності у прийнятті рішень*. Львів: Видавництво ЛНУ ім. І. Франка.
6. Данилюк, І. В. (2022). *Особливості переживання стресу у внутрішньо переміщених осіб*. Психологічний журнал, 28(3), 104–112.
7. Журавель, М. О. (2023). *Когнітивні стилі у структурі індивідуальності особистості*. Київ: Академвидав.
8. Задорожна, І. Б. (2021). *Психологічні аспекти подолання посттравматичного стресу*. Чернівці: Рута.
9. Кобилянська, Н. В. (2024). *Когнітивна регуляція емоцій у кризових ситуаціях*. Психологія і суспільство, 1(72), 55–61.
10. Кордонець, Л. С. (2022). *Психологічні стратегії подолання стресу у жінок під час війни*. Вісник післядипломної освіти, 25(3), 77–85.
11. Кулик, С. П. (2020). *Когнітивні стилі мислення та їх вплив на ефективність навчальної діяльності*. Педагогіка і психологія, 3(108), 88–95.
12. Литвиненко, О. О. (2024). *Когнітивні механізми стресостійкості у дорослих осіб*. Психологічна наука і освіта, 29(1), 34–42.

- 13.Максимчук, Н. П. (2022). *Психологічна підтримка осіб у кризових ситуаціях воєнного часу*. Київ: Педагогічна думка.
- 14.Мельник, І. А. (2021). *Роль когнітивних стилів у процесі прийняття рішень під стресом*. Наукові записки НаУКМА, 4, 67–75.
- 15.Назаренко, Т. В. (2020). *Психологічна допомога особистості у подоланні наслідків стресу*. Дніпро: Видавництво ДНУ.
- 16.Орел, О. В. (2023). *Когнітивні детермінанти адаптації до воєнних умов*. Психологічний дискурс, 31(2), 52–60.
- 17.Панченко, І. С. (2024). *Роль когнітивної рефлексії у зниженні стресу під час воєнного стану*. Психологічний часопис, 3(25), 21–29.
- 18.Сидоренко, Л. Г. (2021). *Когнітивна психологія: сучасний стан і перспективи розвитку*. Київ: Освіта України.
- 19.Тарасенко, О. Ю. (2023). *Індивідуальні відмінності у стресостійкості: когнітивний підхід*. Чернігів: ЧНТУ.
- 20.Черненко, М. І. (2022). *Когнітивна регуляція поведінки в умовах стресу у військових*. Військова психологія, 2(14), 61–69.
- 21.Cohen, S., Kamarck, T., & Mermelstein, R. (1983). *A Global Measure of Perceived Stress*. Journal of Health and Social Behavior, 24(4), 385–396.
- 22.Kagan, J. (1965). *Matching Familiar Figures Test (MFFT): A study of reflection-impulsivity in children*. Journal of Personality and Social Psychology, 2(1), 45–55.
- 23.Witkin, H. A., & Goodenough, D. R. (1981). *Cognitive Styles: Essence and Origins*. New York: International Universities Press.
- 24.Lazarus, R. S., & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer.
- 25.Carver, C. S., & Connor-Smith, J. (2010). *Personality and Coping*. Annual Review of Psychology, 61, 679–704.

Заняття 1. “Я і моя творчість”

Мета:

Створення позитивної, довірливої атмосфери у групі, формування мотивації до творчої діяльності, усвідомлення власного творчого потенціалу.

Завдання:

- Сприяти згуртуванню учасників групи;
- Підвищити самооцінку та віру у власні можливості;
- Визначити початкове розуміння поняття “креативність”.

Хід заняття:

1. Привітання та розминка “Ім’я з рухом”

Кожен учасник називає своє ім’я і демонструє будь-який рух. Наступний повторює попередні і додає свій.

Мета: зняття напруги, активізація уваги, створення позитивного настрою.

2. Вправа “Знайомство через символ”

Кожен обирає предмет або символ, який, на його думку, відображає його особистість чи творчість (наприклад, сонце, книга, олівець). Пояснює свій вибір.

Мета: актуалізація уявлення про себе, розвиток асоціативного мислення.

3. Мозковий штурм “Що таке креативність?”

Група висловлює свої асоціації зі словом “креативність”. Ведучий записує всі ідеї на фліпчарті. Потім разом формулюється спільне визначення.

Мета: активізація пізнавальної діяльності, створення групової концепції творчості.

4. Вправа “Моє творче минуле”

Учасники згадують ситуацію, коли їм вдалося знайти оригінальне рішення або зробити щось по-новому, і діляться з групою.

Мета: підвищення усвідомлення власного творчого потенціалу.

5. Рефлексія:

- Що нового я дізнався про себе?
- Як я ставлюся до власної творчості?

6. Домашнє завдання: написати коротке есе «Мій творчий досвід».

Заняття 2. “Межі мислення і як їх подолати”

Мета:

Усвідомлення стереотипів мислення, розвиток гнучкості та здатності до альтернативного бачення ситуації.

Завдання:

- Виявити індивідуальні мисленнєві обмеження;
- Розвинути вміння знаходити нестандартні рішення;
- Формувати позитивне ставлення до помилок як елементу творчості.

Хід заняття:

1. Вправа “Закінчи малюнок”

Кожному видають аркуш із незрозумілими фігурами (лінії, кола, плями).

Завдання — перетворити їх на завершене зображення.

Мета: стимулювати дивергентне мислення, гнучкість у сприйнятті.

2. Вправа “Незвичне використання предмета”

Кожна група отримує предмет (наприклад, ложку, цеглину, мотузку).

Завдання — за 3 хвилини придумати якомога більше варіантів її нестандартного використання.

Мета: розвивати оригінальність, креативне комбінування.

3. Міні-лекція “Психологічні бар’єри творчості”

Обговорюються типові перешкоди — страх помилки, стереотипи, надконтроль, брак віри у себе.

4. Рефлексія:

- Які бар’єри є у мене?
- Як я можу їх подолати?

Заняття 3. “Світ асоціацій”

Мета:

Розвиток асоціативного мислення, уяви та здатності до створення оригінальних зв'язків між поняттями.

Хід заняття:

1. Розминка “Ланцюг асоціацій”

Один учасник говорить слово, наступний додає своє, пов'язане з попереднім, і так по колу.

Мета: активізувати мислення, розвивати асоціативність.

2. Вправа “Асоціативний портрет”

Кожен малює символічне зображення людини, що уособлює креативність (якою вона є?).

Мета: виявлення власних уявлень про творчість.

3. Вправа “Метаморфози”

Учасникам пропонується вигадати історію, як звичайний предмет набув нових властивостей (наприклад, стілець почав літати).

Мета: тренування фантазії, гнучкості мислення.

4. Рефлексія:

- Як народжуються асоціації?
- Що допомагає уяві працювати вільно?

Заняття 4. “Нестандартні рішення”

Мета:

Формування здатності генерувати різноманітні варіанти рішень у проблемних ситуаціях.

Хід заняття:

1. Вправа “10 рішень”

Ведучий озвучує просту життєву ситуацію (наприклад, “пропав інтернет”).

Завдання — придумати 10 різних способів її вирішення.

Мета: активізація дивергентного мислення.

2. Вправа “Як інакше?”

Група перетворює відому казку, змінюючи її сюжет (наприклад, “Попелюшка стала бізнес-леді”).

Мета: стимулювання творчої уяви, зміни перспективи.

3. Вправа “Дизайн майбутнього”

Учасники придумують новий предмет, який може з’явитися через 50 років, малюють його та описують функції.

Мета: розвиток інноваційного мислення.

4. Рефлексія:

- Чи легко було знаходити багато варіантів?
- Які ідеї здавалися найцікавішими?

Заняття 5. “Образне бачення світу”

Мета:

Розвиток візуального та емоційного аспектів креативності, вміння мислити образами.

Хід заняття:

1. Вправа “Погляд іншого”

Кожен описує світ очима предмета (наприклад, чашки, дерева, телефона).

Мета: тренування емпатії, зміна точки зору.

2. Вправа “Музика кольору”

Звучить музика — учасники передають її через кольори та лінії.

Мета: розвиток сенсорної гнучкості, синестезії.

3. Вправа “Метафора мого стану”

Кожен створює малюнок або колаж, що символізує його теперішній емоційний стан.

Мета: емоційна рефлексія, самопізнання.

4. Рефлексія:

- Як я сприймаю світ після цих вправ?
- Чи можу я бачити красу у звичайному?

Заняття 6. “Я можу більше!”

Мета:

Підвищення впевненості у собі, розвиток позитивного ставлення до власних творчих здібностей.

Хід заняття:

1. Вправа “Мої досягнення”

Учасники діляться ситуаціями, де вони змогли подолати труднощі або проявили себе.

Мета: усвідомлення власних ресурсів.

2. Вправа “Якби я не боявся...”

Завдання — завершити речення: “Якби я не боявся, я б...”. Потім — коротке обговорення.

Мета: усвідомлення внутрішніх обмежень.

3. Вправа “Підтримка по колу”

Кожен говорить комплімент або позитивне враження про сусіда зліва.

Мета: підвищення самооцінки, формування атмосфери підтримки.

4. Рефлексія:

- Що допомагає мені вірити у себе?
- Як впевненість пов’язана з творчістю?

Заняття 7. “Командна творчість”

Мета:

Розвиток командної взаємодії, спільного творчого мислення, комунікативної гнучкості.

Хід заняття:

1. Вправа “Колективна історія”

Один учасник починає історію, кожен наступний додає по реченню.

Мета: розвиток спонтанності, групової уяви.

2. Вправа “Творчий проєкт”

Групи створюють рекламу нового вигаданого продукту (слоган, плакат, презентація).

Мета: колективна креативність, співпраця.

3. Мозковий штурм “Як покращити світ”

Групи генерують ідеї соціальних ініціатив.

Мета: розвиток соціальної творчості.

4. Рефлексія:

- Як ми працювали в команді?
- Що допомагало, а що заважало?

Заняття 8. “Мій творчий шлях”

Мета:

Підбиття підсумків тренінгу, усвідомлення змін, формування планів подальшого творчого розвитку.

Хід заняття:

1. Вправа “Моє дерево творчості”

Кожен створює символічне дерево: коріння — його ресурси, стовбур — досвід, гілки — ідеї, плоди — результати тренінгу.

Мета: інтеграція здобутого досвіду.

2. Вправа “Послання собі в майбутнє”

Учасники пишуть лист самим собі через рік: якою я хочу бути, як розвиватиму творчість.

Мета: формування довгострокової мотивації.

3. Вправа “Коло подяки”

Кожен висловлює вдячність групі або ведучому за щось значуще.

Мета: завершення групового процесу, емоційне підбиття підсумків.